

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра біології людини та тварин

Бугрим Анна Олегівна

**ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «СИТУАЦІЯ УСПІХУ» НА
УРОКАХ БІОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ **Генкал С.Е.**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри біології людини та тварин

«   » _____ 2020 р.

Виконавець:

_____ **Бугрим А.О.**

«   » _____ 2020 р.

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «СИТУАЦІЯ УСПІХУ» ПІД ЧАС НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	6
1.1. Акмеологічний підхід до розвитку особистості школярів.....	6
1.2. Аналіз категорії «ситуація успіху».....	13
1.3. Дидактичні можливості технології «ситуація успіху».....	19
1.4. Розвивальне навчання як засіб реалізації технології «ситуація успіху»	26
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «СИТУАЦІЯ УСПІХУ» НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ.....	33
2.1. Методика впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології....	33
2.2. Організація та результати експериментального дослідження	44
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Науковий інтерес до проблеми створення «ситуації успіху» в навчальній діяльності пояснюється зростаючою потребою суспільства та держави в освічених та компетентних громадянах. Чим гостріша потреба суспільства у підвищенні рівня знань громадян, тим актуальніша необхідність у вивченні сутності ситуації успіху та педагогічних основ її створення. Більш пильна увага до проблеми створення ситуації успіху показує, що досягнення високих навчальних результатів та підвищення рівня знань є однією з істотних ключових характеристик, але тільки однією з них. Проблема створення ситуації успіху набагато ширша, вона не зводиться лише до навчальної компетенції та досягнень, в ній враховується і забезпечується очевидна можливість самореалізації особистості.

Однак останнім часом у значної частини школярів спостерігається зниження інтересу до навчальної діяльності. У зв'язку з цим, вітчизняні дослідники відзначають своєрідне уповільнення пізнавальних функцій школярів 12-13 років. Уже до восьмого класу рівень мотивації низький, проявляється негативне ставлення до навчання. Серед причин такого стану справ в шкільній практиці педагоги і психологи називають не тільки корінну перебудову інтересів і мотивів підлітків, зміну характеру особистісних відносин та порушення сфер спілкування в учнівському колективі, але і слабку орієнтацію освітнього процесу на особистісну самореалізацію учнів та дедалі зростаючу вагу навчальних навантажень. Тому доцільно в цей віковий період дещо полегшити підлітку навчальний процес, створюючи сприятливу ситуацію. Ситуація успіху забезпечує позитивну мотивацію навчання, активізує рушійні сили розвитку та реалізації потенційних можливостей учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з огляду і аналізу літератури з даної проблеми видно, що аспекти ситуації успіху були відображені в роботах А.С. Макаренка (взаємозв'язок успіху та майстерності педагога), К.Д. Ушинського (про почуття успіху), В.Ф. Шаталова (фактори успіху). На

сучасному етапі розвитку педагогічної науки ситуація успіху розглядається з позицій набуття та збереження почуття власної гідності (С.Л. Соловейчик, В.Ф. Шаталов та ін.) та особистісно-орієнтованого підходу до кожного учня в молодшому шкільному віці (Ш. Амонашвілі), в спілкуванні з учнями в навчальній діяльності (Е.Н. Ільїн). Технологія створення різних педагогічних ситуацій успіху розглянута А.С. Белкіним, В.Ю. Пітюковим, М.М. Поташником, С.А. Смірновим, Т.І. Шамовою, Н.Є. Щурковою та ін.

Відповідно до акмеологічного підходу учень розвивається як цілісна особистість, враховуються індивідуальні особливості, формуються духовні й моральні цінності, розвиваються творчі здібності, уміння соціалізуватися, будувати відносини в колективі й соціумі.

Актуальність теми зумовлена особливим інтересом педагогіки й методики біології до проблеми підвищення якості освіти. Пошук оптимальних, найбільш ефективних способів, що впливають на якість освіти, в останні роки лише розширюється. Створюються нові педагогічні технології, актуалізуються вже відомі, оскільки все більш явною є неможливість традиційної освітньої системи відповідати новим соціокультурним і економічним умовам.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності методики впровадження «ситуації успіху» на уроках біології в закладах загальної середньої освіти.

Поставлена мета зумовила виконання наступних **завдань:**

- проаналізувати стан розробки досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній літературі;
- з'ясувати сутність категорії «ситуації успіху».
- розробити та обґрунтувати методику впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології.
- експериментально перевірити ефективність методики формування «ситуації успіху» на уроках біології.

Об'єкт дослідження: освітній процес у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: методика впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології.

Матеріали та методи дослідження:

- ✓ **Теоретичні:** аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження.
- ✓ **Емпіричні:** анкетування, опитування, спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний).
- ✓ **Математичної статистики:** кількісний та якісний результат педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці методики та теоретичної моделі впровадження «ситуації успіху» на уроках біології; в обґрунтуванні необхідності акмеологічного підходу та педагогічних умов, що забезпечують реалізацію методики у закладах загальної середньої освіти.

Практичне значення одержаних результатів: практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена методика впровадження «ситуації успіху» на уроках біології, матеріали та висновки можуть бути використані в роботі вчителів біології у закладах загальної середньої освіти, організаторами біологічних гуртків чи секцій.

Апробація результатів та публікації: наукове-дослідження було опубліковано на таких конференціях: VI Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний європейський та національний виміри змін» (м. Суми, 2020), відображено у публікації «Ситуація успіху» як умова формування мотивації учнів до навчання біології»; III Всеукраїнська наукова конференція «Теоретичні та прикладні аспекти досліджень з біології, географії та хімії» (м. Суми, 2020), відображено в публікації «Впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи 76 сторінок, містить 4 додатки, список використаних джерел 67 найменувань, 8 таблиць та 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «СИТУАЦІЯ УСПІХУ» ПІД ЧАС НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Акмеологічний підхід до розвитку особистості школярів

Видатний психолог у 1928 році М. Рибников вперше ввів поняття «акмеологія» для позначення періоду зрілості як творчого, продуктивного періоду життя людини. Аспект зрілості вивчали, передусім, в плані правильного, морального, нормативного виховання, тоді коли особисті норми й духовні цінності відповідають гуманістичним; коли вони є головними регуляторами поведінки відносин; направляють людину на прогресивний розвиток, досягнення високих не лише особистих, а й соціально необхідних позитивних результатів [3; 22; 25].

Специфіка історичного розвитку акмеологічних переконань простежено за ідеями: антропологічними, філософськими та гуманістичними також ідеями акмеологічної суті самовдосконалення та саморозвитку, рефлексії та досвіду людини, які показані у роботах В. Соловйова, М. Лоського, О. Лосєва, П. Флоренського [10].

Тільки наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. акмеологія як наука впевнено заявила про себе. Інтенсивного розвитку набули напрями, пов'язані, із професіональними досягненнями зрілої особистості, прогресивним особистісно-професійним розвитком людини як суб'єкта діяльності. Нині, окрім загальної акмеології, у зв'язку із завданнями професійного формування та розвитку людини у конкретних сферах діяльності, з'явилися такі гілки акмеології, як спортивна, воєнна, педагогічна, управлінська та ін. [46]

Б. Ананьєв який є основоположник акмеології розглядав індивідуальність людини як найвищий рівень цілісного розвитку особистості, його «акме». Він довів, що вища точка розвитку досягається на перехресті гетерогенних процесів, коли з'являються нові структурно-функціональні інтерактивні утворення, які забезпечують вищі форми поведінки людини, у тому числі у екстремальних

ситуаціях. Він висунув основну ідею цієї науки, яка вивчає «вершини» життя та професійної діяльності людини. Помістивши акмеологію між науками геронтологією та педологією, він зазначив, що предметом акмеології є закономірності розвитку зрілої людини засобами освіти [2].

Н. Кузьміна розглядала акмеологію як галузь наукового знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення якої є людина у динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення у різних життєвих сферах, у тому числі, у освіті, самостійній професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації [42]. Людина у акмеології розглядається як суб'єкт життєдіяльності, який здатний до самоорганізації, саморозвитку свого життя та своєї професійної діяльності.

Методологією акмеології є пошук процесів досягнення людиною вершин у професійному та особистісному розвитку. «Акме» – вершина у розвитку людини, це перш за все, здібність до проектування і здійснення вищих досягнень у особистісному саморозвитку.

Враховуючи це, можна визначити предмет акмеології як науки про закономірності, чинники, умови та чинники самореалізації творчих потенціалів людини, шляхів розвитку творчої готовності до майбутньої діяльності, досягнення вершин життя та професійної діяльності на різних етапах життєвого шляху [2].

Вчені В Бранський та С. Пожарський висловлюють думку, що акмеологія як наукова дисципліна, займається вивченням наступних питань:

- закономірностей самореалізації творчих потенціалів зрілих людей у процесі творчої діяльності на шляху до вищих досягнень (вершин);
- факторів, об'єктивних і суб'єктивних, що сприяють і перешкоджають досягненню вершин;
- закономірностей навчання вершинам життя і професіоналізму у діяльності;
- самоосвіти, самоорганізації і самоконтролю;

- закономірностей самовдосконалення, самокорекції і самореорганізації діяльності під впливом нових вимог, що йдуть як ззовні, від суспільства, розвитку науки, культури, техніки, так і, особливо, зсередини, від власних інтересів, потреб і установок, усвідомлення своїх здібностей і можливостей, достоїнств і недоліків власної діяльності» [11, с. 251].

Акмеологічний підхід у вивченні людини розробив Б. Ананьєв як стратегію комплексного підходу до вивчення людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності. Згідно з його концепцією, індивідуальний розвиток людини виражено у трьох планах:

- етнопсихологічної еволюції психофізіологічних функцій, у котрому людина розглядається як індивід;
- діяльнісного становлення людини та її розвитку як суб'єкта продуктивної діяльності;
- розкриття своєрідності життєвого шляху, її характеристик як особистості.

Результатом об'єднання всіх властивостей індивіда, особистості та суб'єкта діяльності є психічна неповторність людини, її індивідуальність [2].

Виражаючи суть цілісного акмеологічного підходу, О.О. Бодальов зазначає, що акмеологія покликана здійснити комплексне дослідження й дати цілісну картину суб'єкта, котрий проходить рівень зрілості, коли його індивідуальні, особистісні і суб'єктно-діяльнісні характеристики досягаються у єдності, у всіх взаємозв'язках і опосередкуваннях, для того, щоб активно вплинути на досягнення вищих рівнів, на котрі може зійти кожний із нас. «Інтеграція даних, що отримуються за такого підходу до вивчення людини, – пише він, – процес надзвичайно важкий, котрий потребує створення особливої методології, а також техніки їх науково-коректного сполучення один із одним» [9, с. 2].

Далі опрацьовуючи науково-педагогічну літературу розглянемо сутність поняття «акмеологічний підхід». Н. Кузьміна підкреслює, що акмеологічний

підхід, відображує собою інтеграцію підходів, які склалися у різноманітних галузях пізнання:

- вивчення освітніх систем з боку системного підходу;
- цілісного підходу до вивчення людини як індивіда;
- теорії функціональних систем [41, с. 54].

Акмеологічний підхід, за А. Деркачем, полягає у здійсненні комплексного дослідження й відновлення цілісності суб'єкта, що набуває зрілості, коли його індивідні, особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються у єдності, в усіх взаємозв'язках та опосередкуваннях, для того щоб сприяти досягненню його вищих рівнів, котрих може досягнути кожний [23, с. 27].

На нашу думку, акмеологічна позиція старшокласника представляє собою інтегративне особистісне утворення, що проявляється у його здатності здійснювати у кожній конкретній освітній ситуації акт самовизначення, спрямований на досягнення у навчальній, особистісній та соціальній сферах, що у подальшому буде визначати активність і прагнення до досягнень у суспільно-корисній та майбутній професійній діяльності; – це його особистісна орієнтація на успіх у різних видах діяльності, у міжособистісних відносинах як у процесі навчання і виховання, так і у подальшому розвитку свого творчого потенціалу. Справедливо зазначає А. Асмолов, що лише сильна особистість, готова жити і працювати у безперервно мінливому світі, здатна знаходити адекватні стилі життя і сміливо розробляти власні стратегії поведінки, самостійно і нетрадиційно мислити, бачити нові вершини професійного та особистісного розвитку, здійснювати моральний вибір і нести за нього відповідальність перед собою і суспільством, в змозі зробити своє життя і життя оточуючих змістовним, цікавим і щасливим [23, с. 63].

Наукові методи, які використовують у акмеології, розділяють на теоретичні та інструментально-практичні, а вони в свою чергу діляться на ще кілька підгруп.

Теоретичні методи акмеологічних експериментів поділяються на:

- логічні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, смисловий експеримент);

– математичні (кореляційний аналіз, факторний, дисперсійний, дискримінантний, кластерний та ін.);

– міждисциплінарні (комплексний підхід, системний, функціональний, генетичний, лонгітюдний, модельний, біографічний, ситуативний та ін.).

Серед інструментально-практичних методів акмеології є такі:

- загальнонаукові (спостереження, експеримент, експертні оцінки);
- різноманітних наук (діагностування, моделювання, оптимізація);
- психологічні (тестування, спостереження, бесіда, самозвіт, самоспостереження);
- соціологічні (перепис, опитування, інтерв'ювання, анкетування);
- психофізіологічні (моделювання ситуацій, моделювання психіки, виявлення динаміки емоційного напруження за допомогою детектора брехні);
- особно акмеологічні (акмеограма, акмеографічний опис) [10].

Отже, акмеологія успішно вирішує завдання досягнення вершин майстерності та професіоналізму засобами навчання та формуючого впливу на особистість, сприяє формуванню ціннісного ставлення до самовдосконалення й розвиває досвід саморозвитку, що дає змогу досягати проєктувального рівня акмеологічного розвитку як результату процесу вищого ступеня розвитку особистості. Цей результат можна досягти у першу чергу через навчання. Таким чином, завданнями освітнього процесу є: формування акмеологічного саморозвитку, творчої активності, самостійності та успішності [26; 24; 55].

Г. Данилова лаконічно пояснювала головні методологічні категорії, які були сформовані у руслі акмеологічного підходу:

1) акме нібито орієнтація на життєвий успіх, для досягнення верхівок у розвитку учнів та вчителів, на піднесення їх творчих здібностей і продовження періоду творчого функціонування особистості, її соціальне пристосування до тяжких умов буття;

2) зрілість як невід'ємна ознака успіху акме, вершини на будь-якому етапі навчання: першокласники - зрілість школи, випускник початкової школи - академічна зрілість, випускник початкової школи - особиста зрілість, випускник

середньої школи - соціальна зрілість, професійна випускник школи (середня, вища) - професійна зрілість;;

3) акмеологічний аналіз – розгляд ходу і наслідків діяльності (навчальної, професійної) крізь призму припустимих вершин перемог, також інтегративних її даних, «вузлів» відношень неоднакових напрямків розвитку людини;

4) системно-комплексна діагностика як технологія та методика акмеологічного аналізу, аналіз взаємодії несхожих факторів і показників, єдиного розвитку особистості у шкільному та соціальному середовищі;

5) акмеологічне середовище нібито енергетичний простір школи, її соціального середовища, пристосування у роботі вчителів і учнів на досягнення також височенні результати, творчі шукання, тоді коли престижно відмінно навчатися та добре працювати;

6) акмеологічна школа неначе відмінна характеристика функціонування школи та її роботи , як спрямованості діяльності в руслі акмеологічної ідеї і методології освіти;

7) професіоналізм як найвище ступінь у саморозвитку особистості як суб'єкта праці та у результатах її фахової діяльності; якщо «зрілість» – це бажання до наступного кроку життєдіяльності, то «професіоналізм» – це здійснювання цієї ж готовності на найкращому щаблі;

8) акмеологічні технології – це технології яка забезпечує досягнень всякого учня в установах варіативності освітніх програм; дана технології навчання, виховання і супроводження педагогічного ходу у загальній діяльності психологів, валеологів, соціальних педагогів, класних керівників, викладачів;

9) акмеологічна позиція учителя як професійна орієнтація на успіх у власній педагогічній діяльності, в роботі всього колективу школи, в навчанні і вихованні учнів, у розвитку їхнього творчого потенціалу, установка і саморозвиток та ін. [20, с. 37].

Згадані вище напрямки єдиного розвитку людини (фахові, релігійні та особистісні), та ще ціннісні дані вершин у цих видах розвитку – це усе має

умовну різницю, яка взаємопов'язана і взаємодіє у бутті людини, в його навчанні, якщо воно акмеологічно орієнтоване [44].

Суб'єктом освітнього процесу у загальноосвітній школі, що активізує акмеологічну позицію школярів є педагог, який забезпечує: готовність учня до життєвого самовизначення, побудови власної програми життя, до вибору для себе ціннісних пріоритетів і критеріїв успіху.

Саме від професійної компетентності педагога залежить рівень сформованості акмеологічної позиції учнів, випускника школи, оскільки вона є формою активності особистості. У процесі застосування акмеологічного підходу до формування життєвої компетентності школярів у позаурочній діяльності важливого значення набуває професіоналізм педагога, який повинен бути духовно, професійно та соціально зрілою особистістю. Крім того, педагог-акмеолог має володіти акметехнологіями та бути здатним створити свій акмеологічний простір і спрямовувати його вплив на розвиток учнів у процесі їх позаурочної діяльності. Такий простір є визначальним у впливовості педагога на вихованців [23, с. 91].

Акмеологічна освітня технологія – як один із видів технологій, відображає перехід від реального стану, якості та рівня розвитку особистості до майбутнього ідеального; як система має свої ключові характеристики: взаємозв'язок елементів; певну єдність і цілісність, взаємодію із іншими системами; структуру, функціонування, результат. Вчені А. Князєв та І. Одинцова визначають наступні критерії акмеологічних освітніх технологій: :

- максимальне задіяння значної кількості ресурсів суб'єкта;
- повна здійснення діяльнісного підходу;
- врахування індивідуальних особливостей особистості;
- співвідношення із першорядними методологічними положеннями;
- умови реальної і соціальної самоактуалізації, та також їх співвідношення з умовами навчального процесу, незмінне простежування у діях, діяльності, вчинках, поведженню учнів певних якісно-кількісних рекомендацій сходинки піднесенню та «акме»;

– передбачення сформованих здібностей, які даю змогу учню стати суб'єктом та навчитися самостійно приймати рішень і визначати шлях до творчої діяльності» [38, с. 98].

Таким чином, акмеологічний підхід до формування життєвої компетентності школярів на уроках дозволяє консолідувати зусилля всіх суб'єктів виховного процесу, результатами котрого є зростання професійної компетентності педагогів та оптимальне забезпечення просунення особистості учня до вершин самореалізації у різних сферах життєдіяльності

1.2. Аналіз категорії «ситуація успіху»

Сучасна людина змушена жити у надзвичайно глобалізованому та динамічно змінному світі. Інтенсивний ритм життя нашого суспільства, його інформаційна сфера зумовлюють участь людини у системі складних суспільних відносин, вимагають від неї здатності до швидких та нестандартних рішень. Тому сучасна школа покликана виховати особистість, котра керується у житті власними знаннями та переконаннями, є всебічно розвиненою, самостійною, самодостатньою та успішною. Головною метою діяльності вчителя є створення ситуації успіху для піднесення суб'єкта дитини, надання можливості будь-кому учню почувати радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили.

Засади педагогіки успіху у вітчизняній педагогіці закладено, на наш погляд, К.Д. Ушинським, котрий стверджував, що «розумова праця школяра, успіхи та невдачі у навчанні – це його внутрішній світ, духовне життя, ігнорування котрого може спричинити сумні наслідки.

Дослідник К.Д. Ушинський дійшов висновку, що саме успіх є тією підтримкою у зацікавленості школярів до навчання. А цікавість до навчання виникає тоді, коли є натхнення, яка зароджується саме від успіху із оволодінням знаннями. Учень, який зовсім не пізнав радості від навчання, ніколи не переживав гідності від того, що труднощі пересилено, губить всіляке бажання та інтерес вчитися. Саме тому передовим правилом виховання вченого К. Д.

Ушинський уважав потребу давати школярам відчуття радості та успіху у навчанні, розбуркати в душах відчуття самоповаги та гідності за власні здобутки [65, с. 63].

А.С. Белкін стверджує, саме з психологічного боку, що успіх – це відчуття стану задоволення, радості від результату до якого поривався індивід у власній діяльності, або зійшовся із його очікуваннями, або перевершив їх. На основі такого стану виникають більш сильніші та новіші мотиви діяльності, вони повністю змінюють рівні поваги та оцінки до самого себе. Лише тоді коли успіх стає більш стійким, потім може початися характерна реакція, яка звільняє широкі можливості особистості [7, с. 56].

Із педагогічного погляду: ситуація успіху – це організоване, цілеспрямоване поєднання умов, за яких створюється спроможність досягти вагомих результатів діяльності як окремо взятої особистості, так й колективу у цілому. У педагогічному змісті успіх може бути результатом продуманої тактики учителя, сім'ї. Ключовий зміст діяльності вчителя полягає у тому, щоб створити своєму вихованцеві ситуацію успіху. Результат технології розглядається, значною мірою залежить від особистісних якостей педагога. Вчитель має дбати про створення ситуації успіху, уміти впливати на учня, розуміти його внутрішній світ, поважати учня, володіти психологічною компетенцією, емоційною культурою.

Успіх, із психологічної точки зору, – це відчуття стану радості, задоволення від того, що результат до якого прагнула особистість у своїй діяльності, або співпадає із її очікуваннями, надіями, або перевершує їх. На базі цього стану формуються більш сильні мотиви діяльності, змінюються рівні самооцінки, самоповаги [5, с. 28].

Ситуацією вважають – це те, що спроможний створити вчитель. Почуття успіху та радості це – явища, які підштовхують до відчуття психологічного комфорту, емоціональної стійкості. Взагалі, успіх розуміють, як поняття неоднозначне яке має різні трактування.

Із соціально-психологічних поглядів – оптимальне співвідношення посеред очікуваннями навколишніх, людини та наслідками її роботи. Будь-який член об'єднання, котрим би чималим чи маленьким він не був, постійно оточений системою, так званих, очікувань від його вчинків, дій, лінії поведження. [34, с. 7].

Навіть разове переживання успіху може докорінно змінити стан учня, змінити ритм та стиль його життєдіяльності, взаємин із навколишніми. Безперечно, значна увага при цьому приділяється етичній та моральній стороні успіху (своїм успіхом я зобов'язаний навколишнім, мій успіх – це результат завзятої праці, мій успіх не є перешкодою для інших учнів) [36, с. 35].

У педагогічному сенсі успіх може бути наслідком продуманої, підготовленої тактики вчителя. Успіх – категорія не абстрактна. Радість успіху молодших учнів різниться від радості школярів. Молодшим учнем не стільки усвідомлюється успіх, скільки він його переживає. Підліток й усвідомлює, й переживає, однак не завжди може дістатися до його джерел, не завжди адекватно оцінює його. Старший учень, як дорослий, підходить до свого успіху чи промаху аналітично, шукає їхній корінь, намагається передбачати свої можливості.

Основа очікування успіху – намагання заслужити схвалення; намагання затвердити своє «Я», свою позицію, зробити заявку на майбутнє. Отже, щоб відбувся успіх повинно створити оптимальне співвідношення між очікуваннями навколишніх, особистості та результатами її діяльності [37].

Засади педагогічної технології – утворення ситуації успіху є орієнтовано-особистісно підхід до навчання школярів та їх виховання. Завдання вчителя – допомагати особистості учня зростати в успіху, повірити у власні сили та здібності.

У сучасному навчально-виховному процесі важливо створити для учня ситуацію успіху, тобто організувати такі умови, за яких школяр міг би якнайповніше розкрити свій потенціал. «Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища» [51, с. 198].

На основі всебічного вивчення феномена успіху, видатний педагог В.О. Сухомлинський висунув базисне для теорії та практики навчання положення: «Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, котрі породжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися» [16, с. 24]. Вивчення діяльності цього видатного педагога допомогло усвідомити можливості упровадження у роботу із обдарованими дітьми педагогічної технології «Створення ситуації успіху», котра націлена саме на те, як викликати у дітей почуття радощів, забезпечити успіх у навчанні і створити сприятливі умови для самовизначення та самореалізації школярів.

Провідною науковою ідеєю створення ситуації успіху є [64, с. 6]:

- впровадження в практику роботи особистісно-зорієнтованих технологій навчання, спрямованих на врахування індивідуальних можливостей учнів і максимальне їх розвинення;
- утвердження позитивної особистісної сутності учнів;
- використання сучасних методів у роботі вчителя, пов'язаних із залученням учнів до самостійного пошуку та здобуття нових знань; .

Теоретичним підґрунтям здійснення особистісно-зорієнтованого навчання через технологію створення ситуації успіху є, насамперед, педагогіка добра застосована вперше у практиці В.О. Сухомлинським. Основою цієї педагогіки є виховання без покарання, підвищення ролі слова та особистості вчителя, природне виховання та вільний розвиток особистості у педагогічно продуманому соціальному середовищі. Формуванню віри в успіх на етапі актуалізації знань чи первинної рефлексії допомагає навчальна гра. Саме завдяки грі в учнів з'являється можливість розкрити свої сильні сторони, повірити у власні сили, висловити загальну радість, пережити відчуття еврики, отримати шанс і відкриту перспективу для подальших навчальних успіхів [64, с. 6].

Мета технології – створювати ситуації успіху для розвитку особистості, надати можливість кожному школяру відчувати радість досягнення успіху, усвідомлення власних здібностей, віри у свої сили. .

Головним змістом діяльності педагога є надання кожному учню перспективу бути щасливим, підтримувати впевненість школяра у своїх силах, підіймати самооцінку, розвивати відчуття особистої сутності.

Завдання педагога – підтримати школяра підійматися в успіху, переконати, що задарма у житті нічого не дається, всюди треба докласти зусиль, навчити відчувати радість від здолання перешкод та труднощів.

Очікуванні результати: формування підходящих умов психологічних та педагогічних, розвиток та реалізація особистості школяра.

За твердженням В.Ф. Калошина [35, с. 19], проблема внутрішньої активізації школярів, забезпечення умов для створення кожному учневі ситуації успіху пов'язані із оцінною діяльністю. Формування особистісного стандарту, що зумовлює реалістичність вимог до себе, усвідомлення власних можливостей роблять учня незалежним та емоційно стійким на випадок невдачі. Саме тому вагомим для учителя є знання індивідуальних особливостей школярів на шляху до успіху. В залежності від того, як діти переживають успіх, їх можна умовно розподілити на чотири групи:

– «Надійні»: старанні, спосібні, самостійні, витривалі, авторитетні. Таємниця їх стабільності – у незмінному почутті можливої радості. У них немає своєрідних злетів, проте радість незмінна та повна. Проте у них також можливі збої. Утім до спеціальних заходів, тут зазвичай, вдаватися не варто. Найліпша допомога для них – не пропонувати жодної допомоги й не удаватися до жалісливих розмов;

– Впевнені: здібності у них більші, проте система діяльності ще менша. Емоційність в цієї категорії учнів підвищена і характерна у разі успіху, й невдачі. Уразливе місце виражається в стрімкому звиканні до успіху, його девальвація, побоювання неуспіху. Для цієї категорії учнів доречно використовувати прийом Холодний душ – як говориться трошки «підсипати солі»;

– Невпевнений: переважно, благополучна категорія сумлінних школярів, їхні пізнавальні інтереси, зазвичай, пов'язані із освітою, проте, своєрідна їх властивість неупевненість. Дана властивість відбивається в результатах роботи і

у зміні настрою. Максимально болісно учні реагують на несправедливість вчителів, на необ'єктивність оцінок.

– Зневірені: школярі із непоганими здібностями, проте після того, як вони колись відчували радість справджених сподівань та загубили її із різних причин. Ймовірно, це була серія невдач через безтактність вчителя, або позиція родини, у котрій школяр є попелюшкою [35, с. 20].

Щоб допомогти таким школярам, варто використовувати спеціальні прийоми досягнення успіху (додаток А). Безперечно, реалізація цих прийомів можлива тільки за позитивної настанови учителя на успіх школяра. Тому, учитель, перед початком роботи та за допомогою педагогіки успіху повинен сформувати оптимістичний настрій учню, не згадувати деякий час про її прогалини, бачити перспективні напрямки її розвитку.

Зі створенням ситуації успіху педагогом актуалізуються у структурі потребнісно-мотиваційної сфери особистості школяра диспозиції досягнення успіху у будь-якій діяльності й, передусім, у навчально-пізнавальній. Актуалізація цих диспозицій зумовлює зміну сприйняття учня навчальної та будь-якої іншої життєвої ситуації. Її увага у такому випадку стає вибірковою, а сама дитина може упереджено сприймати та оцінювати мотивації досягнення успіху.

Разом із тим педагог часто зустрічається із ситуацією неуспіху. Ситуація неуспіху – це обов'язково емоційне переживання незадоволення собою у ході та у результаті здійснення діяльності. Така оцінка має здійснюватися як автономне позначення невдачі школяра, виключаючи порівняння її результатів із результатами інших. Це необхідно робити із двох причин: по-перше, щоб не порушити етичного принципу виховання, а по-друге, тому що результат діяльності учня, який володіє гарними здібностями, зазвичай, виявляється вищим від результатів, які отримують школярі навіть із середніми здібностями. Педагогічне призначення ситуації успіху, як й неуспіху, полягає у створенні умов для особистісного індивідуального розвитку учнів.

Для досягнення успіху важливим є виникнення в учнів власної мотивації. А для цього необхідно, щоб учні знали, яких результатів від них чекає вчитель та за якими критеріями буде оцінена їх діяльність. Сам учитель зацікавлений у тому, щоб учні отримали більш високі результати й досягли значного особистого успіху. Створенню ситуації успіху на уроках біології його головним завдання є аналітико-синтетичний та творчий характер, який вбачає інтеграцію новітніх технологій навчання в освітній процес школи.

1.3. Дидактичні можливості технології «ситуація успіху»

Поняття «успіх» у сучасному світі набуває різнорівневої значущості – культурно-історичної, суспільно-практичної, а передусім – поза всіма історичними та соціальними змінами зберігає актуальність індивідуально-психологічного характеру. Адже бути успішною особистістю, досягти успіху в житті, втілити індивідуальний успіх у суспільно-цінних творчих продуктах – завжди визнавали та визнаватимуть найціннішим..

В.Ф. Калошин у своїх працях наводить основні принципи, дотримання яких створює умови для забезпечення системної ефективності застосування педагогіки успіху: принцип співробітництва, особистісний підхід, принцип позитивного виховного впливу, поєднання ситуацій успіху та неуспіху [35, с. 23].

Принцип педагогіки успіху – принцип співробітництва, необхідна умова для власного самовизначення школярів. Цей принцип відкриває перед учнями перспективи зросту, сприяє здобуття радості успіху, а ще реалізує одне із центральних завдань – сприяти усвідомленню власних сил.

Також досить вагомим є особистісний підхід як найважливіший принцип психологічної науки, що передбачає урахування індивідуальності особистості у вихованні дитини. Саме цей підхід визначає місце учня у виховному процесі, визнає її активним суб'єктом цього процесу, а отже, зумовлює значущість суб'єкт-суб'єктних відносин.

Принцип позитивного виховного впливу особливо важливий під час роботи із школярами, поведінка яких ускладнена багатьма зовнішніми та

внутрішніми причинами, позаяк дозволяє зняти агресію, подолати ізольованість та пасивність.. У такому разі ситуація успіху, сформована вчителем, набуває форми характерної для листкового пирога, де поміж шарами тіста (між двома ситуаціями успіху) влаштовується начинка (ситуація неуспіху) [37].

Принцип поєднання ситуацій успіху та неуспіху: передбачає, що успіх не може бути безкінечним. Існує (чи має існувати) неуспіх, він неодмінний, бо без нього успіх втрачає свою радісну сутність. У цьому значенні ситуація неуспіху – це суб'єктне емоційне переживання незадоволення собою під час та у результаті здійснення діяльності.

Важко переоцінити стимулювальну роль неуспіху у цілій низці ситуацій. Успіх може розпестити особистість, неуспіх – сформувати її кращі якості. Одне без іншого не існує, точніше, не повинно існувати. Як вважає А.С. Белкін [4, с. 73], власний неуспіх любити не можна, радості він не приносить, проте зважати на нього варто. Саме тому учителю важливо знати якості кожної дитини, що сприяють чи перешкоджають досягненню успіху (табл. 1.1).

Чималу роль у формуванні ситуації успіху також відіграє загальна морально-психологічна атмосфера виконання деяких завдань, позаяк це великою мірою знімає почуття невпевненості, остраху почати виконувати складні завдання.

Таблиця 1.1

Якості індивіда, що сприяють та перешкоджають досягненню успіху

Якості індивіда, що сприяють досягненню успіху	Якості індивіда, що перешкоджають досягненню успіху
Інтернальність – висока відповідальність за життєві ситуації, розгляд себе, своїх дій джерелом та причиною успіхів та невдач	Екстернальність – процес та результат розгляду зовнішніх чинників як причин та джерел особистих успіхів та невдач
Середній чи високий рівень потреби у досягненнях	Низький рівень потреби у досягненнях
Помірна особистісна тривожність	Низька чи висока особистісна тривожність
Адекватна самооцінка	Занижена чи завищена самооцінка

Сформовані загальнолюдські цінності: справедливість, доброта, гуманізм, жаль стосовно ближніх	Орієнтація на власне Я, егоїзм, закритість, підозрілість,
Високий рівень психологічного та фізичного здоров'я	Низький рівень психологічного та фізичного здоров'я
Високий чи середній рівень комунікативних умінь	Низький рівень комунікативних умінь
Сформовані вміння самостійної оцінної та рефлексивної діяльності школярів	Низький рівень рефлексивних та оцінних умінь
Інтегрована якість – прагнення до досягнення успіху, соціальний оптимізм	Інтегрована якість – соціальний песимізм

Після з'ясування, чим успіх є для школяра, перейдемо до розгляду різних типів ситуацій успіху:

1) Несподівана радість – це відчуття насолоди від результат діяльності школяра перевершив сподівання. А. Белкін стверджував з педагогічного боку несподівана радість – це наслідок підготованої, обміркованої роботи учителя. Учитель має осмислювати власну причетність до успіху, усвідомлювати творчий початок у власній діяльності, бути переконаним у вірності застосованих методів. Вчитель, безперечно, може радіти разом із школярем його досягненням, однак він гарно розуміє, що ці досягнення були ним запрограмовані. Задоволення вчителя може бути раптовим, якщо він упевнився, що результати вихованця показалися вищими за передбачувані через його моральну допомогу чи використанню новітніх, не використовуваних донині методів, формуванню психологічної ситуації [5, с. 51];

2) Загальна радість розвертається в тому, коли учень досяг потрібної реакції колективу. Реакція може бути підготованою учителем чи раптовою, помітною або непомітною. Загальна радість – це, передусім, емоційний відгук оточення на успіх члена свого колективу. Загальна радість не є недиференційованим цілим, завше показує успіхи кількох мікрогруп вихованців. Її переживання та усвідомлення визначені роллю цих мікрогруп. Ключове полягає у тому, щоб в здобутках школяра навколишні бачили результат роботи,

а школяр розумів, що його радість – це радість допомоги, радість стану «свого серед своїх» [56, с. 22];

3) Радість пізнання: є багацько внутрішніх причин до діяльності, які відображає потреби індивіда. Всі ці потреби актуально і важливо брати до уваги, використовувати та розвивати. Однак немає цінніших причин для навчання, аніж розумові, за основу яких береться потреба вивчати світ, тоді коли важливий не стільки результат, скільки хід пізнання. Формування пізнавального інтересу і є об'єктом піклування учителя, який створює радість пізнання [57].

Формувати успішну особистість школяра потрібно розпочинати зі створення так званого поля успіху. Технологічними кроками побудови поля успіху, за Л. Волченко, є: діагностичне дослідження, аналіз, прогноз, проектування [14, с. 19].

Діагностико-організаційний етап: здійснення комплексної діагностики сформованості особистісних якостей школярів, їхніх індивідуальних особливостей з метою створення підгруп учнів.

Підготовчо-моделювальний етап: вчитель розкриває мету та зміст діяльності учнів у межах змодельованої ситуації, прогнозує можливі варіанти її перебігу; опосередковано налаштовує школярів на успіх, ставить ціннісні установки на навчання. Діяльність вчителя передбачає нейтралізацію пам'яті учнів від тих негативних емоцій, котрі могли бути у попередній діяльності, передбаченні позитивних емоційних реакцій, налаштуванні на позитивну перспективу в досягненні успіху, актуалізацію їхньої позитивної емоційної пам'яті [17].

Успіх навчання в школі полягає в трансформації навчально-виховного процесу і освіти у значущість для особистості. На основі пізнавальних потреб виникають пізнавальні інтереси, які виступають як високоякісне особистісне утворення, що різниться спрямованою інтеграцією думок і відчуттів на задоволення пізнавальних потреб.

Рисунок 1.1 Технологія створення ситуації успіху (за Л. Волченко)

У педагогічній діяльності ефективним є використання різнорівневих завдань – учням надається можливість вибору завдань на картках різного кольору. Учні з виконавським рівнем пізнавальної активності зазвичай вибирають завдання червоного та жовтого кольорів. Учні мають можливість заміни завдання, оцінивши свої здібності. Тоді учень може сам впливати на ситуацію, домогшись успішних результатів при виконанні завдання в картці вибраного кольору. А, значить, для учнів з виконавським рівнем пізнавальної активності теж виникає ситуація успіху, причому цю ситуацію створює для себе сам учень, обравши те завдання, з яким він успішно впорається. Якщо велика група учнів змінює собі завдання, тобто вибравши картку червоного кольору (складніший тип завдання) змінює цю картку на картку

жовтого кольору (завдання середнього рівня тяжкості), то це є показником недостатньо відпрацьованих знань учнів. І тоді вчителю потрібно буде повернутися до пройденого матеріалу [61].

Особливу увагу варто приділити контрольним роботам для учнів з виконавським рівнем пізнавальної активності, щоб зацікавити таких дітей та зробити контрольну роботу продуктивною, тобто такою, що допомагає визначити запас умінь та навичок й одночасно є своєрідною формою самонавчання, старшокласникам пропонуються різнорівневі контрольні тести: учні можуть вибрати певний колір картки з тестом (зелений, жовтий, червоний). Зазвичай діти із даним рівнем пізнавальної активності вибирають тести – жовтого або червоного кольору. Такі тести містять завдання на вибір правильного теоретичного визначення з декількох запропонованих, а також завдання, що вимагають використання додаткової літератури (словників, наукової літератури), особливо в тестах червоного кольору. Вибравши тести досить високого рівня складності, учні мають можливість скористатися довідковою літературою та успішно впоратися з обраними тестами, що робить контрольну роботу продуктивною і каже про дійсну активізацію розумової діяльності у створеній ситуації успіху.

Різнорівневі завдання та тести створюють ситуацію успіху «Несподівана радість», коли виникає в учня задоволення від того, що результати діяльності учня перевершили його очікування. Прийом «Сходінки» у даній ситуації успіху сприяє прояву рівних можливостей для кожного учня, коли вчитель веде кожного школяра з одного рівня пізнавальної активності на інший, розвивається мотиваційний критерій пізнавальної активності [29, с. 157].

Учням з творчим рівнем пізнавальної активності дуже важливе відчуття впевненості в тому, що всі творчі роботи будуть помічені, прийняті та правильно оцінені. Тому, вчителю необхідно створити на уроці творчу атмосферу та навчити учнів любити всі творчі роботи, які створює учень. В.Ф. Калошин серед умов, що стимулюють творчу діяльність в навчальному процесі, називає вміння дисциплінувати уяву, фантазію, контролювати їх. Інакше кажучи, учень повинен

сам навчитися керувати деякими елементами креативності, взяти під інтелектуально-вольовий контроль окремі складові творчого процесу. Вчитель, що працює із дітьми творчого рівня пізнавальної активності, необхідно використовував певні педагогічні прийоми, котрі активізують інтелектуально-вольову сторону творчої діяльності [37].

Тільки при прикладенні достатніх старань успіх буде гарантований. Всі учні різні, одним очікувати успіх – проста справа, іншим – час від часу йому потрібен успіх, для третіх – це не зовсім не важливо. В першу чергу, учні упевнені в собі, добросовісні, діяльні, сердечні і мають відмінні оцінки які приймають спокійно. Таємниця надійності – полягає в незмінному почутті радості. Це така категорія учнів, яким зовсім не потрібна допомога. Але трапляється таке, що у деяких впевненість переростає в самовпевненість. Для даного випадку ефективним є використання педагогічного прийому: «Холодний душ». Учитель, помічаючи за такими школярами, де бачення успіху стала звичайною, збулася своєю гостротою – приміром, за неохайне та неповне оформлення завдання ставить задовільну оцінку. І учневі доводиться розглядати та передивлятися власне відношення до навчання [63, с. 116].

Всім нам подобається коли відзначають наші досягнення та перемоги та об'єктивно оцінюють їх. Для учнів це є одним з головних заохочень. Навіть за незначне досягнення. кожний учень працює краще і показує свої здібності в атмосфері доброти. На усіх стадіях уроку можна використовувати прийом «емоційне поглажування» і бути «щирим у своїй оцінці і щедрим на похвалу». Варто давати розуміти учням, що вчитель вірить в їх здібності і на уроці робити обстановку співпраці і взаємодопомоги, породжуючи у них запал за допомогою зізнань переваг і заохочень.

Безперечно, на якість засвоєння в першу чергу впливає інтерес до даного предмета. Якщо учителеві пощастило пробудити в учнів інтерес до предмету, наблизити до досягнення успіху, то більша справа вже виконана. Чи вдасться зробити на кожному уроці ситуацію успіху, чи зможемо розвинути захопленість біологією безпосередньо залежить від індивідуальності вчителя. Потрібно

створити таку атмосферу, в якій учні будуть себе відчувати впевнено, захищено, комфортно. [4, с. 9].

Отже, створення ситуації успіху в процесі навчання на кожному етапі технології передбачає: забезпечення сприятливої атмосфери на заняттях і в процесі організації позакласної діяльності, що дає можливість школярам отримувати задоволення від успіху, знімає емоційну напругу та страх.

1.4. Розвивальне навчання як засіб реалізації технології «ситуація успіху»

Серед великої кількості інновацій сучасної школи розвивальне навчання займає достатньо стабільне положення і стоїть на одному із перших місць по значущості і пов'язаних із ним очікувань по підвищенню якості освіти. Реалізація розвивального навчання в школі забезпечує формування активного, самостійного, творчого мислення учня і на цій основі поступовий перехід до самостійного навчання. Разом із цим, воно здатне сформувати особистість із гнучким розумом; прагненням до наукового пізнання навколишнього світу; певними навичками та творчими здібностями.

Розвивальне навчання – це новий, активно-діяльнісний спосіб навчання, котрий враховує і використовує закономірності розвитку, пристосовується до рівня і особливостей індивідуума, у котрому педагогічний вплив випереджає, стимулює і прискорює розвиток спадкових даних особистості, дитина є повноцінним суб'єктом діяльності. Розвивальне навчання спрямоване на розвиток усієї цілісної сукупності якостей особистості і відбувається в зоні найближчого розвитку дитини [21, с. 42].

У 30-х роках психологом Л.С. Виготським була висунута ідея побудови системи навчання, що не просто спиралася б на випадкові інтелектуальні здібності дитини, а формувала б їх – «навчання повинне тягнути за собою розвиток». Вчений ввів важливе поняття про дві зони розвитку дитини. Зона актуального розвитку – це ті психічні властивості або якості, котрі вже

сформувалися, засвоєні дитиною, і найближчого розвитку – ті властивості психіки, котрі ще перебувають у становленні.

Зона найближчого розвитку – це відмінність між рівнем актуального і потенційного розвитку, якого дитина спроможна придбати під керуванням дорослих і у співпраці із ровесниками. Прогнозування й рахування зони найближчого розвитку допускає здобути продуктивності навчально-виховного процесу, реалізує принципи розвивального навчання [30, с. 3].

Вирішальним для вдосконалення навчального процесу є правильне розуміння сутності зони найближчого розвитку: це не ті якості особистості, яких ще немає взагалі, а ті, які ще тільки утворюються, а тому особливо чутливі до педагогічних впливів. Школярі за допомогою педагога можуть виконувати не будь-які дії, а лише ті, до яких вона вже повною мірою готова. Педагоги повинні орієнтуватися на завтрашній день дитячого розвитку. За Л.С. Виготським, навчання і розвиток перебувають у єдності, причому навчання, випереджаючи розвиток, стимулює його і в той же час опирається на нього.

У II половині ХХ ст. зазначену проблему експериментально досліджували психологи (Н.О. Менчинська, Л.В. Занков, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, Г.С. Костюк та ін.) та дидакти (І.Я. Лернер, О.Я. Савченко, Ю.К. Бабанський, В.І. Загв'язинський, М.М. Скаткін, В.О. Сухомлинський та ін.), котрими було сформовано систему розвивального навчання Л.В. Занкова та концепцію В.В. Давидова та Д.Б. Ельконіна.

Концепція розвивального навчання В.В. Давидова і Д.Б. Ельконіна заснована на принципі формування пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, зворотного традиційному: від загального до часткового, від абстрактного до конкретного, від системного до одиничного. Велика значущість навчання в розумовому розвитку полягає в змісті знань, що усвідомлюються, і похідними від яких є методи, способи і засоби організації навчання і розвитку мислення учнів у процесі такого навчання, який В.В. Давидов назвав теоретичним, а навчання – розвивальним [19, с. 274].

Подібне розуміння теоретичного знання й розвивального навчання В.В. Давидова утворюється на психологічній інтерпретації загально-дидактичних принципів:

– принцип наступності перетворюється в принцип відмінності стадій навчання відповідно до неоднакових етапів розвитку;

– принцип доступності набирає змісту принципу розвивального навчання, заповнюючись новітнім змістом у ході закономірного керування темпами та сутністю розвитку напрямом організації навчального впливу;

– принцип свідомості перетворюється в принцип діяльності, тоді коли учні одержують знання не в готовому вигляді, а в ході з'ясування та встановлення умов їх походження як засобів діяльності;

– принцип наочності переміняється у принцип предметності, адекватно до якого учні мають виявляти предмети та уявляти їх у вигляді моделі [19, с. 277].

Обґрунтовуючи теорію розвивального навчання, В.В. Давидов увів поняття «розвиток діяльності», що внутрішньо пов'язане із формуванням людської свідомості і несе в собі спектр діяльнісних властивостей [19, с. 95]. Отже, в основі системи розвивального навчання В.В. Давидова і Д.Б. Ельконіна лежить теорія формування навчальної діяльності учнів у процесі засвоєння теоретичних знань через їх аналіз, планування та рефлексію, що є актуальним і в методиці біології.

На думку Н.В. Рєпкіної, у процесі розвивального навчання істотно змінюється картина розвитку здібностей, які є складним психологічним утворенням, регулюється виконавча частина діяльності, тобто визначається легкість та швидкість формування вмінь та навичок, їх гнучкість та ефективність. Тобто результатом розвивального навчання стає «особистісний смисл учіння» [56, с. 53].

Ще однією характерною рисою розвивального навчання як Л. С. Виготський, так і сучасні педагоги називають процес соціокультурного становлення особистості. За Л.С. Виготським, «процес розвитку проходить шлях від соціального до індивідуального: вищі психічні функції виникають спочатку

як форма колективного поводження, як форма співробітництва із іншими людьми, і лише згодом вони стають індивідуальними функціями самої дитини» [60, с. 264].

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що розвивальне навчання визначається подібними особливостями: відношення до учнів як до повноцінного суб'єкта діяльності. Також даний вид навчання зорієнтований на педагогічний впливу, а саме: на випередження, стимулювання, спрямованість й прискорення розвитку природних задатків людини. Реалізація навчання в зоні найближчого розвитку, скерованість на піднесення всієї сукупності якостей особистості. Здійснення навчання як спрямованої навчальної діяльності, у якій учні ставлять цілі й завдання само змінюватися та досягати їх. Будова змісту навчання за закономірністю теоретичного мислення; реалізація навчання на основі розв'язання навчальних завдань; колективна діяльність. [31].

Важливою умовою уроку в системі розвивального навчання є створення умов для включення всіх без винятку учнів в активну пізнавальну діяльність. Як зазначає О. Біда, особливістю розвивального навчання є об'єктивна спрямованість на розвиток особистості школяра, що реалізується через відповідну діяльність учителя; суб'єктивна спрямованість розвивального навчання, тобто цілеспрямованість діяльності самого учня в процесі навчання, котра активно сприяє розвитку його особистості [8, с. 16].

У розвивальному навчанні використовуються різноманітні методи (табл. 1.2) [21, с. 48].

Таблиця 1.2

Система методів розвивального навчання (за Ю. К. Бабанським)

Джерело отримання знань (перцептивний аспект)	Рівень проблемності (гностичний) Логічний аспект	Інформаційні методи	Евристичні методи	Дослідницькі методи
Словесні (розповідь, пояснення, бесіда, лекція, робота із книгою)	Аналіз, синтез, порівняння, конкретизація, доведення, визначення та	Словесно-інформаційні (аналіз, синтез, порівняння)	Словесно-евристичні (аналіз, синтез, порівняння)	Словесно-дослідницькі (аналіз, синтез, порівняння)

Наочні (ілюстрація, демонстрація, спостереження)	оцінка у трьох формах: індукція, дедукція, аналіз	Наочно-інформаційні (аналіз, синтез, порівняння)	Наочно-евристичні (аналіз, синтез, порівняння)	Наочно-дослідницькі (аналіз, синтез, моделювання) у формі індукції, дедукції, аналогії
Практичні (вправи, задачі, лабораторна робота, практична робота, праця в майстернях, дослід)		Практично-інформаційні (аналіз, синтез, моделювання)	Практично-евристичні (аналіз, синтез, моделювання)	Практично-дослідницькі (аналіз, синтез, моделювання)

Сутність методу аналітичної бесіди полягає у роздрібненні інформації на ряд «кроків» опрацювання навчального матеріалу із висновком. Слід зазначити, що недостатня розробленість проблеми методів у певній мірі ускладнює процес оволодіння ідеї розвивального навчання у масовій практиці. Отож, вчителю-практику для досягнення поставлених перед ним цілей немає потреби вигадувати методи, слід раціонально, ефективно використовувати методи, котрими користується сучасна школа та педагогіка.

Суттєва дидактична відмінність системи розвивального навчання від традиційного полягає в тому, що нові знання пропонуються не в готовому вигляді, а через навчальне завдання, що постає перед учнем у формі проблемного завдання, котре створює проблемну ситуацію. Тому система розвивального навчання школярів на уроках може успішно функціонувати за пошуково-дослідницької навчальної діяльності, котра розпочинається із формулювання для учнів навчального завдання, що вимагає від них якісно нового розуміння аналізу ситуації і своїх дій. Методами пошуково-дослідницької діяльності є евристичні бесіди, навчальні дискусії, дослідницькі роботи, метод свідомої педагогічної помилки та метод пізнавальних ігор. Пояснювально-ілюстративний метод може бути використаний лише на початковому етапі вивчення матеріалу з метою актуалізації набутих знань, виконувати підготовчу роль для постановки проблеми, одного із засобів, що дозволяє сформулювати навчальну задачу та забезпечити подальший конструктивний діалог у процесі засвоєння нових теоретичних знань.

В освітньому просторі загальноосвітнього навчального закладу співіснують різні навчальні середовища, враховуючи вікові особливості учнів, спрямованість школи на поглиблене вивчення окремих предметів, наявність різнопрофільних гуртків за інтересами тощо.

Рисунок 1.2. Структура розвивального освітнього середовища середньої школи

Отже, ефект створення розвивального освітнього середовища детермінований певними характеристиками: інформаційна насиченість; реалізація творчого потенціалу особистості; орієнтація на цінності пізнання; створення відповідних умов вільної реалізації творчих здібностей особистості; орієнтація освітньої системи на розвиток індивідуальності; високий науково-культурний рівень та ін.

На засадах аналізу науково-педагогічних джерел з вибраного питання виділяємо такі характеристики розвивального освітнього середовища середньої школи (модифікований варіант, за В. Мелешко) [47]: домінантність, педагогічна потужність, широта, емоціональна насиченість, когерентність (зв'язок), соціокультурна мобільність, координованість та стійкість.

Як засвідчує вивчення та аналіз історико-педагогічних джерел, розвивальне освітнє середовище сформувалося на теоретичних засадах соціального, освітнього й виховного середовища навчального закладу. Його формування здійснюється у тісному взаємозв'язку з іншими складовими: креативним, інноваційним, дослідницьким та ін. Адже розвиток особистості школяра потребує впровадження в навчально-виховний процес і технологій розвитку творчих здібностей учнів, і дослідницьких методик викладання, і низки інновацій щодо стимулювання навчально-пізнавальних інтересів учнів. Розвивальне навчання надає дидактичному процесу соціокультурної спрямованості, розглядаючи освіту як соціокультурний феномен, який розкриває соціальну, аксіологічну, людинотворчу, духовну, культуротворчу функції освіти.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «СИТУАЦІЇ УСПІХУ» НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

2.1. Методика впровадження технології «ситуації успіху» на уроках біології

У законі про України «Про освіту» та законі «Про повну загально середньою освіту» (2020) зазначається про необхідність створення сприятливих умов для навчальної діяльності учнів, які б допомагали їм самореалізуватися, формувати потребу у здобутті наукових знань та забезпечували різнобічний розвиток учня як цілісної особистості, його здібностей, обдарувань.

Сьогодні на перший план в навчально-виховній роботі з школярами виходить завдання формування у в учнів навичок самостійного набуття знань та пізнавальних інтересів, формування у них активної життєвої позиції.

На підставі аналізу досвіду шкільної практики щодо сформованості мотивації до вивчення біології та результатів спостереження виділено структуру навчальної мотивації в учнів, що складається з:

– пізнавального мотиву до вивчення біології: учень прагне опанувати нові знання, навчальні навички, уміє виокремлювати явища, події, проявляє зацікавленість до визначальних властивостей подій, до закономірностей в навчальному матеріалі, до теоретичних принципів, ключових ідей;

– емоційного мотиву: даний вид коли мотивації виражається в прагненні одержувати знання і бути потрібним державі, розумінні важливості навчатися, відчутті відповідальності, учень досягає суспільну значимість;

– мотиву саморозвитку: зацікавленість до результату та процесу функціонування, стремління до розвитку будь-яких своїх якостей, здібностей, учень розкриває активність до процесу рішення задачі, до пошуку способу рішення, результату тощо;

– позиції школяра: учень зорієнтований на засвоєння способів добування знань: виникає інтереси до прийомів самостійного здобуття знань, до методів наукового пізнання, до прийомів регуляції навчальної діяльності, раціональна організації особистої навчальної праці;

– мотиву досягнення: вмотивований школяр який зазвичай ставить перед самим собою позитивну мету, потім дуже активно включає її в реалізацію, далі обирає засоби, методи та прийоми які спрямовує на досягнення цієї мети.

Схематично модель впровадження технології «Ситуація успіху» під час навчання на уроках біології можна представити так (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Модель впровадження технології «ситуації успіху» на уроках біології

Згідно розробленої моделі, при створенні ситуації успіху на уроках біології та підвищенні інтересу дітей до навчання, активно залучаються особистісно орієнтовані методи і форми роботи: проблемні методи навчання, евристичні, дослідні уроки, ділові ігри, самостійні творчі роботи, проекти, інтерактивні методи навчання, комп'ютерні технології. В особистісно-орієнтованому навчанні, активно використовуються елементи рефлексії та самооцінки, при якому досягнення кожного школяра порівнюються з ним же: особистість вчора, особистість сьогодні, особистість завтра. В результаті у школярів з'явиться можливість проявити в навчанні розумову самостійність, через активну пошукову діяльність, проблемну ситуацію, зіткнення з труднощами, яку вони не можуть вирішити за допомогою наявного у них запасу знань, бути успішними в тій діяльності, яку вони виконують.

Запропонована модель включає мотиваційно-цільовий, змістовний, результативні компоненти та педагогічні умови.

Цільовий компонент відображає усвідомлення педагогом і прийняття учнями мети й завдань вивченої теми, розділу з предмету біології.

Змістовий компонент реалізується завдяки таким складовим: формування понятійного апарату, проблемне навчання, міжпредметні зовнішні та внутрішні зв'язки. Він передбачає практичну спрямованість системи біологічних знань, яка сформована в учня, а саме:

- наявність умінь розрізняти наукові факти та побутові уявлення;
- з поміж інших виділяти проблеми, які вирішуються у межах біологічних знань;
- застосовувати знання з біології у життєвих ситуаціях для розв'язання практичних завдань;
- аналізувати та пояснювати природні явища,
- демонструвати розуміння застосування приладів, лабораторного обладнання;
- проводити експериментальні дослідження;

- планувати, формулювати та пояснювати мету експериментальних досліджень;
- порівнювати біологічні об'єкти, процеси, явища, пояснювати їх природними причинами;
- готувати усні та письмові виступи-презентації, використовуючи засоби мультимедійних технологій.

Результативний компонент складається з наступних показників: рівень мотивації навчальної діяльності та рівня навчальних досягнень.

Відповідно до моделі (рис. 2.1), у школярів мотивація до вивчення біології під цілеспрямованим впливом ситуації успіху, формується в кілька етапів:

- 1) пізнавально-оціночний: за допомогою успішного отримання знань учні оцінюють свої можливості і здібності до біології;
- 2) конструктивно-формулюючий: під впливом ситуації успіху відбувається засвоєння навчального матеріалу, розвивається інтерес до біології як науки;
- 3) перспективно-узагальнюючий: відбувається перенесення отриманих знань у повсякденне життя, в результаті учень планує пов'язати свою майбутню професію з біологією.

Досягнутий результат необхідно підтримувати за допомогою продовження практики зі створення ситуації успіху на уроках біології з урахуванням мінливих вікових особливостей учнів.

Пропонована нами модель створення ситуації успіху може бути реалізована при виконанні ряду педагогічних та спеціальних умов:

- Освітній простір.
- Проблемно-пошукове навчання за допомогою цього в учнів підвищується мотивація, успішно засвоюються знання.
- Соціальний клімат впливає на рівень сформованості особистості учня, а отже, є індикатором успішності.

Таким чином, вчитель, створюючи ситуацію успіху на уроках біології, має можливість в значній мірі підвищити інтерес школярів до освоєння нових знань, умінь і навичок, через:

- створення позитивного мікроклімату у класі;
- власну захопленість та зацікавленості у результатах діяльності учнів;
- створення атмосфери співтворчості у колективі;
- розвитку самостійності та самоконтролю школярів;
- направлення своєї діяльності на формування в учнів розуміння значення матеріалу та можливості його практичного застосування;
- створення проблемних ситуацій, при яких школярі можуть на практиці застосувати отримані в ході навчання знання;
- активізацію дослідницької діяльності школярів;
- використання цікавого матеріалу та ігор, що розширює кругозір учнів у позакласній роботі, незвичайне піднесення вивченого матеріалу;
- активізацію спільної, групової роботи школярів [27, с. 41].

Однак варто зазначити, що, незважаючи на значущість вищезазначених мотиваційних чинників в основі моделі впровадження «ситуації успіху» на уроках біології важливе місце займає особистість педагога, його ерудиція, життєва позиція, поведінка в конкретних життєвих ситуаціях. Повага вчителя до учнів, сприяє зміцненню в них почуття власної гідності, прояву доброзичливості до вчителя, що дозволяє йому впливати на учнів, стимулюючи їх до підвищення успішності. Тобто вчитель сам являє собою зразок внутрішньо вмотивованої діяльності, і тільки такий вчитель, який користується авторитетом у школярів, зможе створити для них ситуацію успіху.

Урок біології покликаний пробуджувати живі думки, почуття, розум, спонукати до творчості, роздумів, викликати жагу до знань, екологічного способу життя, формувати компетенції, яких потребує життя. Розвиток неординарної та творчої індивідуальності, формування життєвих та суспільних компетенцій передбачає реалізацію учителем найкращого відбору методів та форм навчання, які мають умовну самостійність та відбиваються у відношенні, що виникають в ході навчання між учнем та педагогом.

Відчуття успіху в навчальній діяльності є ключовим фактором для розвитку інтересу до школи і навчальних занять, але досягнення успіху може

бути ускладнене такими обставинами як недостатність наявних у школяра знань, психологічні та вікові особливості розвитку, фізичний стан, низька здатність до саморегуляції. Тому створення ситуації успіху для кожного школяра – це індивідуальний процес, заснований на знаннях педагога про особливості кожного конкретного учня, його реакціях на той чи інший подразник, домінуючою формою сприйняття інформації, характер його відтворення тощо. Таким чином, створення ситуації успіху є способом організації індивідуального почуття насолоди від процесу та результату самостійно виконаної діяльності.

Створення ситуації спіху на уроках біології – це визначний напрям, який стрімко та ефективно посилює активність, цікавість, викликає в учнів бажання глибше пізнавати предмет. В даних методах та формах навчання та виховання вчитель повністю переходить в позицію організатора, і зовсім не стає носієм знань. Педагог опрацьовує та організовує всяку діяльність з учнем таким чином, щоб той неодмінно справився з власною роботою. Клімат уроку обов'язково повинен пробуджувати тільки емоції позитиву та доброти. Взаємовідносини «Учитель – учень», «Учень – учитель» ґрунтуються на поєднанні вимогливості та поваги до людини. Проходить самоаналіз та самооцінка особистої діяльності учнем.

Нині велика увага стала приділятися суб'єктивній складовій процесу навчання. На перший план навчально-виховної роботи в школі виходить завдання формування в учнів навичок самостійного набуття знань і пізнавальних інтересів, формування у них активної життєвої позиції. Тому стає актуальною проблема формування у підлітків мотивації до навчання, яка заснована, головним чином, на пізнавальній потребі та інтересі учнів, на визнанні ними результату виконуваної діяльності [29, с. 154].

Способи формування навчальної мотивації визначаються з одного боку освітньою установою, в якій здійснюється навчально-виховна діяльність, з іншого індивідуальними особливостями того, хто навчається, з третьою характером організації навчально-виховного процесу в установі.

Переживання успіху навіює у людини віру у свої сили. Постає бажання заново досягнути більших результатів, з'являється почуття душевної комфортабельності, яке, у свою чергу, дуже добре діє на відношення людини до всесвіту [43, с. 33].

Система виховної роботи А.С. Белкіна попереджує про припустимі негативні обставини, що наступають після пережитого відчуття удачі. Чому можлива подібна парадоксальність? По-перше, успіх, отриманий вартістю незначних намагань, викликає переоцінку, швидше, завищену оцінку власних перспектив. По-друге, за відчутним почуттям котрої-небудь емоції неодмінно приходить релаксація. Коли на цьому етапі запропонувати людині будь-яку діяльність, то вона, зазвичай, буде менш успішною, ніж попередня. По-третє, почуття успіху може бути затьмарено, якщо результат, змістовний та важливий для самого школяра, не буде відповідно оцінений другими людьми. І нарешті, емоція успіху не буде відчутним переживанням, якщо наслідки діяльності не мають важливості для її суб'єкта [4, с. 29].

Тому, ситуація успіху у початковій та виховній діяльності формується вчителем з допомогою ланцюжка отаких систематичних дій:

- пристосування на діяльність (емоційне налаштування школяра до рішення виховного завдання);
- забезпечення діяльності (формування домовленостей для вдалого рішення);
- зіставлення отриманого результату з передбачуваним (усвідомлене відношення до наслідку власної діяльності).

Тому, ситуація успіху формується педагогом цілеспрямовано та навмисно, її будова має враховувати усі згадані складники. Як засвідчує практика, через індивідуальні відмінності у школярів різна реакція на запропоновану учителем ситуацію. Для певних учнів ситуація успіху має бути багаторазово повторена, до того часу доки не здійснюється головна мета: учень відчуває насолоду не лише від результату діяльності, але й від самого процесу виховання.

Особливості пізнавальних інтересів та мотивів до вивчення біології не є раз і назавжди даними та неминуче притаманними учням на тому чи іншому віковому етапі. Використання сучасних методів навчання і виховання через створення ситуації успіху дозволяє поглибити, скорегувати або навіть перетворити тип відношення до вивчення біології. Виходячи з цього, вчитель-біолог повинен використовувати весь арсенал методів, наявних в його розпорядженні, це допоможе школярам виробити сильну внутрішню мотивацію до вивчення предмету [28, с. 10].

Нині існує досить багато прийомів створення ситуації успіху на уроках біології. Можна йти шляхом придумування нових прийомів, проте цінність будь-якої класифікації полягає в обмеженому, але разом з тим вичерпному наборі категорій. Навіть уже розроблені прийоми мають області перетину, більш цінним є наповнення вже наявної класифікації змістом. Розглянемо деякі можливі прийоми.

Приєм Емоційна хвиля. Мені завжди приємно, коли вчителі в школі хвалять мене, – саме так закінчили речення 45% анкетованих). Існує багато способів підтримати учня на уроці. Для школярів набагато цінніше чути не просто стандартні фрази: «Добре!», «Молодець!», а емоційно забарвлені висловлювання, звернені до конкретного учня. Слова учителя – звичайно експромт, але щоб він відбувся, педагог повинен мати достатній запас таких фраз (Ти молодець! Відмінно!, Продовжуй так само добре працювати, Це досягнення! Я ціную те, що ти зробив!).

Наступний прийом – Свідомий ляпсус. Подаючи матеріал вчитель навмисне допускає помилку. Мета старшокласника легко помітити допущену помилку та довести свою правоту. Це дозволяє тримати клас у тонусі, не просто списувати з дошки, але і стежити за ходом думки, перевіряти кожен крок, кожен дія вчителя. Коли вчитель нарешті вважає помилку доведеною та погоджується із учнями, вони насправді відчувають радість успіху [66, с. 21].

Приєм Відкладена відмітка – відмітка виставляється лише тоді, коли учень заслуговує або позитивну, або підвищену відмітку. Не слід при цьому

плутати з оцінкою! Оцінка може бути різною, вона потрібна завжди і обов'язково. А відмітка лише тоді, коли вона говорить про рух вперед, про досягнення школяра.

Зміна ролі – цей прийом використовується з метою введення у навчання певної соціальної ролі, це може бути роль педагога, конструктора, дослідника. Важливою умовою є бажання самого школяра, котрий готуючись до виконання певної ролі навчається знаходити необхідну інформацію, таким чином в учнів буде розвиватися інформаційна, комунікативна компетентність. Приміром при захисті робіт фізичного практикуму, вчитель дає можливість учням задавати йому питання. При цьому педагог, відповідаючи на них може дати свідомо помилкову відповідь. Таким чином, учень, який здає роботу перетворюється в екзаменатора, що дає вчителю можливість оцінити ступінь розуміння школярем питання, а заодно знизити рівень його тривожності [45].

Прийом Самостійна подорож – в даному прийомі учню необхідно дати якесь доручення, це може бути написання доповіді, підготовка презентації до теми. Одного разу розкривши для себе захопливість процесом шукання, вивчення незвіданого світу, школяр може вже постійно прагнути до пошуку, не рахуючись з труднощами, тимчасовими невдачами. В нього буде створюватися ставлення сповнене поваги до потенціалів людського інтелекту, захоплення перед його нескінченним рухом. Найбільш яскраво результативність застосування цього прийому проявляється при підготовці дітей до участі в олімпіадах, конференціях, фізичних турнірах.

Прийом Емоційні овації – на занятті педагог, звертаючись до всіх школярів хвалить їх ви у мене молодці, розумнички, Діти, я пишаюся вами. Учень починає проявляти старання, тому що повірила педагогу Так, я молодець, так, я розумник. Я заслужив ці слова. Я весь час буду доводити, що розумник і молодець! Таким чином, вчитель вселяє учневі віру в себе. Цей же прийом добре працює, приміром, при проведенні інструктажу перед контрольною роботою. На практиці варто спробувати змінити традиційний інструктаж, почавши контрольну роботу з біології словами: Я дуже хочу, перевіряючи цю роботу,

поставити вам позначки 11 та 12! Але ви повинні мені в цьому допомогти ... [54, с. 178].

Педагогічний прийом Повільний підйом – йдеться про такий стан, коли педагог підводить школяра поступально вгору, здіймаючись з ним по східцях вмінь та знань, мотивуючи пізнавальну активність учня і переводячи його з одного рівня пізнавальної активності на інший. А для цього вчителю необхідно створити умови для зняття психологічної напруги і встановлення довірчих відносин між учителем і учнем (це перший крок в даному педагогічному прийомі). Потім наступний крок: емоціональне блокування. Сенс його полягає в тому, щоб заблокувати ситуацію зневіри, переспрямувати з песимістичної оцінки подій на оптимістичну. Далі – вибирання центрального напрямку – третій крок прийому сходи: визначення шляхів нейтралізації, психологічної напруги особистості. Четвертий крок – вибір рівних можливостей, коли учень може проявити себе гідно в порівнянні з однокласниками – тут важливо створити всі необхідні умови для цього; п'ятий крок – несподіване порівняння; шостий крок – стабілізація: несподівана радість трансформувалася в справджену. Всі ці кроки створюють умови з урахуванням особливих відносин в системі вчитель-учень [49, с. 39].

Використання вчителями різних педагогічних прийомів, спрямованих на те, щоб учень повірив у свої сили, приводить школяра до твердого переконання, що можливо досягти успіху. Як показує практика, систематичне застосування прийомів створення ситуації успіху дозволяє значно знизити рівень тривожності, підвищити мотивацію (причому часто саме внутрішню мотивацію учнів), навчити діяти не боячись помилок, тому що школярі твердо засвоюють, що не помиляється лише той, хто нічого не робить.

Для найбільш продуктивного та успішного впровадження прийомів по створенню ситуації успіху в діяльності вчителя для цього потрібно використовувати постійні засоби:

- проявляти турботу, доброзичливості, піклування;
- інтонація вчителя повинна бути доброзичлива;

- вчитель повинен помічати та фіксувати мінімальні злети учня в навчальній діяльності;
- проявляти неабияке терпіння;
- надавати підтримку в дуже ввічливій формі, тішити самолюбність учня;
- відмовитися від покvapливих висновків про знання учня за помилково невдалою відповіддю.

Крім того вчитель, не повинен зловживати доріканнями, зауваженнями, незадовільними оцінками. Також не перебільшувати невдачі школяра і приписувати їм особистісний характер, соромити перед однокласниками, викликати батьків; зрівнювати досягнення учня тільки з його минулими результатами, а не досягненнями других однокласників. Важлива роль належить суспільному підсиленню. Вона полягає в похвалі і допомозі учня батьками, однокласниками, друзями [53, с. 107].

Висновком здійснення прийомів по створенню ситуації успіху в навчальній діяльності буде вважатися:

- на етапі опіка – зняття почуття страху, набуття елементарних навичок самостійної роботи, пробудження допитливості, набуття елементарних навичок спільної діяльності – відчуття емоціональної насолоди від визнання результату роботи – бажання повторити успіх;
- на етапі взаємодії наставництво – стабілізація емоцій, виникнення почуття впевненості в своїх силах, стійкість інтересів, активізація навичок самостійної та колективної роботи – почування чуттєвої насолоди від визнання важливими протилежними витраченими намаганнями – бажання зміцнити успіх;
- на етапі взаємодії партнерство – широта інтересів, почуття впевненості в своїх здібностях, стійкість емоційної сфери, вдосконалення умінь та навичок спільної роботи – радість перемоги над подоланими труднощами – хотіння реалізувати власні особисті перспективи в здобутку успіху;
- на етапі взаємодії співпраця – вдосконалення емоційно-вольової сфери, дієвість справ, вміння самотужки влаштувати умови собі і однокласникам для

вдалої діяльності, творчої активності – радість пізнання нового – насолоду процесом та змістом діяльності [62, с. 19].

В цьому й полягає сутність поетапного розвитку відносин співробітництва через організацію специфічних прийомів створення ситуації успіху. Ситуація успіху особиста та суб'єктивна, її пізнає як школяр з низькою успішністю, так й школяр більш високої результативної діяльності. Успішна участь в олімпіадах, конкурсах, турнірах народжує потужний побічний імпульс, сприяє становленню самоповазі учня, це запорука гарного відношення до навчання, школи, науки, праці. Таким чином, ситуація успіху є чинником піднесення людини у своєму розвитку. Успіх в навчанні – це те єдине джерело внутрішніх сил учня, котре породжує запал для подолання труднощів, хотіння навчатися. У школяра з'являється впевненість в собі, формується вміння вчитися, застосовувати знання на практиці, а це допомагає домогтися успіху та соціалізуватися.

2.2. Організація та результати експериментального дослідження

У педагогічній літературі експеримент розглядається як один з основних методів наукового пізнання, за допомогою якого у контрольованих та керованих умовах досліджуються явища дійсності. Дослідно-пошукова робота передбачає дослідне моделювання педагогічного явища та умов його протікання, активний вплив дослідника на дане явище, вимір результатів педагогічного впливу та взаємодії.

Експериментальне дослідження впровадження технології «ситуації успіху» на уроках біології проводилося протягом 2 років (2019-2020) на базі Миколаївської спеціалізованої школи І-ІІІ. В дослідженні брали участь учні 7 класів – 63 учня та 10 учителів Миколаївської та інших шкіл м. Суми. Експериментальне дослідження складалося із трьох етапів.

Дослідження проводилася протягом 2019-2020 років:

І етап (2020) – констатувальний. Метою констатувального етапу експерименту було – стан шкільної практики щодо використання ситуації успіху на уроках біології. Для проведення експерименту було розроблено анкету для

вчителів та учнів. На даному етапі узагальнювалася педагогічна, психологічна та нормативна література з проблем біологічної підготовки учнів, конкретизувалася мета, предмет та завдання дослідження, вивчався основний напрям роботи, уточнювалися методи наукового дослідження, проводилися анкетування учнів.

II етап (2020) – пошуковий. На другому етапі пошукового дослідження нами було розроблено методику впровадження технології «ситуації успіху», яка включає: мотиваційно-цільовий, змістовний результативні компоненти та педагогічні умови, що забезпечують її ефективність.

III етап (2020) – формувальний. Метою формувального етапу експерименту було – перевірка ефективності методики впровадження ситуації успіху на уроках біології, організація ситуації успіху на уроках біології для школярів експериментальної групи, дослідження мотивації та рівня навчальних досягнень учнів, через спеціально створені умови для цілеспрямованого впливу на такі компоненти, особистісна значимість, інтерес, емоції школярів. Протягом трьох місяців із школярами експериментальної групи уроки біології проводились із використанням форм та методів даної технології «ситуації успіху» (Додаток Г). Також систематизувалася та інтерпретувалися отримані результати дослідження, формувалися висновки.

Для з'ясування ефективності моделі впровадження технології «ситуації успіху» на уроках біології нами визначено такі показники:

- рівень навчальної мотивації;
- рівень навчальних досягнень;
- рівень вираженості навчальної мотивації

Рівень навчальної мотивації визначали за допомогою методики «Адаптивна методика оцінки шкільної мотивації за Н.Г. Лускановою». (Додаток Б).

Рівень вираженості навчальної мотивації визначали за допомогою методики «Методика діагностики структури навчальної мотивації школяра М. В. Матюхіної» (Додаток В).

Рівень навчальних досягнень ми вимірювали під час диференційованих контрольних робіт на початку та наприкінці формувального експерименту.

Експеримент проводився згідно з методологічними рекомендаціями щодо проведення педагогічного експерименту.

Для встановлення достовірності отриманих результатів та порівняння до- і після експериментальних даних порядкової шкали ми користувалися χ^2 – критерієм, або критерієм Пірсона [50]. Характеристикою групи буде число її членів, які набрали певну кількість балів. Для експериментальної групи вектор балів є $n = (n_1, n_2, \dots, n_L)$, де n_k – число членів експериментальної групи, які отримали k бал ($k = 1, 2, 3, \dots, L$). Для контрольної групи вектор балів є $m = (m_1, m_2, \dots, m_L)$, де m_k – число членів контрольної групи, які набрали k бал ($k = 1, 2, 3, \dots, L$).

Емпіричне значення $\chi^2_{\text{емп}}$ – розраховуємо за формулою:

$$\chi^2_{\text{емп}} = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{n_i + m_i}, \text{ де}$$

$\chi^2_{\text{емп}}$ – емпіричне значення критерію Пірсона;

n – частина членів експериментальної групи, що набрали певний бал;

m – частина членів контрольної групи, що набрали певний бал;

N – кількість членів експериментальної групи; M – кількість членів контрольної групи.

Констатувальний експеримент. Досліджувався стан шкільної практики щодо використання технології «ситуації успіху» на уроках біології, виявлення ступеня застосування вчителями з різним стажем роботи технології «ситуація успіху» на уроках біології. Для проведення експерименту було розроблено анкети для учнів та вчителів. Було проведено анонімне анкетування учнів з метою з'ясування ставлення та інтересу до предмету біологія.

Анкета для учнів

1. Які зі шкільних предметів є для тебе найцікавішим?
2. Чи приваблює тебе предмет біологія?

3. Що саме подобається в ньому?
4. Що для тебе є стимулом у вивченні біології?
5. Чи викликає у тебе бажання краще вчитися високі оцінки з біології?
6. Які подобаються уроки звичайні чи нестандартні?
7. На якому етапі краще сприймається матеріал?
8. Чи плануєш далі пов'язати своє життя з вивченням біології?
9. Чи можете себе повністю реалізувати на уроці біології?

Результати опитування показали, що 60% учнів не цікавляться біологією взагалі, 11 % виявляють інтерес до біології; 15 % хочуть пов'язати своє життя з біологією, у 12 % учнів викликають бажання краще вчитися високі оцінки, і лише 2 % можуть себе повністю реалізувати на уроці біології. Найбільший інтерес в учнів викликають нестандартні уроки.

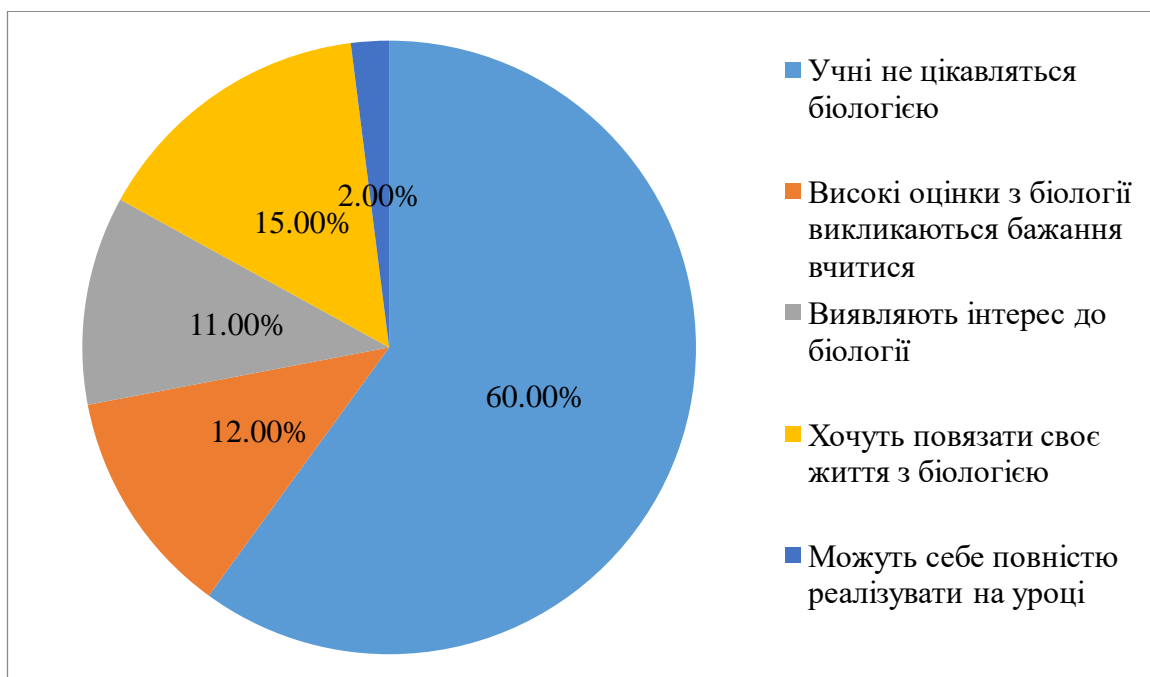

Рисунок 2.2 Результати анкетування учнів

На наступному етапі констатувального експерименту проводилися анкетування серед вчителів з метою з'ясування використання технології «ситуація успіху» на уроках біології, та з'ясування їх особистого ставлення до даної технології.

Анкета для вчителів

1. Які методи та форми ви зазвичай використовуєте на уроках біології?

2. Чи використовуєте технологію «ситуація успіху»?
3. Чи з'являється в учнів більший інтерес до вивчення предмету з використанням даної технології?
4. Які саме прийоми та методи технології «ситуація успіху» використовуєте?
5. Скільки років використовуєте дану технологію на уроках?
6. Які виникають труднощі при використанні технологія «ситуація успіху»?
7. Який стаж Вашої педагогічної роботи?
8. Які технології використовуєте найчастіше на уроках біології?
9. Чи обмінюєтеся досвідом роботи з технологією «ситуація успіху» з колегами з інших шкіл?

Результати опитування показали, що 70 % зовсім не використовують методи та прийоми технології «ситуація успіху», у 12 % виникають труднощі при використанні даної технології, 15% використовують дану технологію на уроках біології, і лише 3 % вчителів обмінюються досвідом роботи з технологією «ситуація успіху» з колегами з інших шкіл.

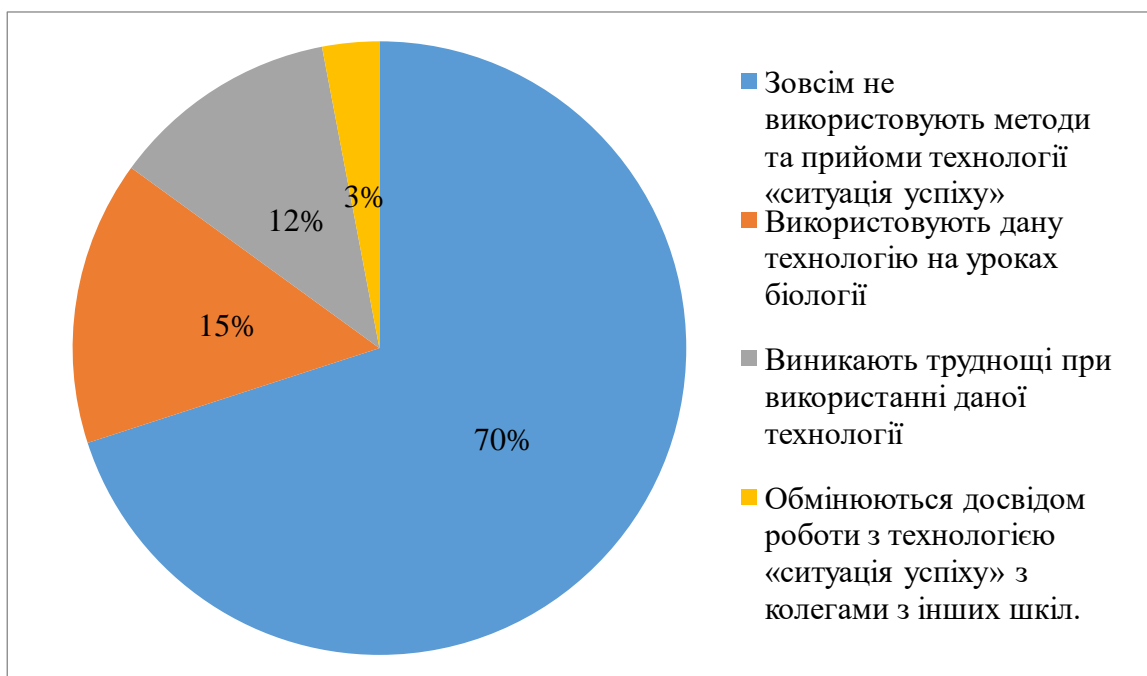

Рисунок 2.3. Результати анкетування вчителів

Результати констатувального експерименту показали, що вчителі недостатньо володіють методикою використання технології «ситуація успіху» і

зовсім не використовують відповідні даній технології методи і прийоми на уроках біології. Це підтверджують результати анкетування учнів, які мало цікавляться біологією та вважають уроки не цікавими.

Зроблено висновок про те, що необхідна методична підготовка вчителів з питань впровадження технології «ситуації успіху» на уроках біології.

Формувальний експеримент проводився в 2020 році на базі Миколаївської спеціалізованої школи. В експериментальному дослідженні приймали участь 63 учнів. Учні експериментальної (32 респондентів) та контрольної (31 респондента) груп навчалися за однаковими підручниками та програмою, користувались однаковими матеріалами та обладнанням, відвідали однакову кількість уроків. Експериментальна група займалася за розробленою нами моделлю. Таким чином, різниця у показниках, які ми досліджували, між контрольною та експериментальною групами за таких умов могла бути віднесена лише до впливу застосованої моделі навчання.

Метою формувального експерименту було – перевірка ефективності методики впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології, організація «ситуації успіху» на уроках біології для школярів експериментальної групи через спеціально створені умови для цілеспрямованого впливу на такі компоненти як мотиви, особистісна значущість, інтерес, емоції школярів. Протягом трьох місяців із школярами експериментальної групи уроки з біології проводились із використанням форм та методів технології «ситуація успіху» (Додаток Г). Також систематизувалася та інтерпретувалися отримані результати дослідження, формувалися висновки.

Формувальний експеримент передбачав такі етапи:

1.Відбір контрольних та експериментальних груп (за результатами аналізу шкільної документації).

2.Початкове вимірювання та обчислення рівня навчальних досягнень та мотивації в учнів у контрольних й експериментальних групах та їх порівняння.

3. Навчальна робота в експериментальних групах із застосуванням методики «ситуація успіху» під час вивчення біології та навчальна робота в контрольних групах за традиційною схемою.

4. Підсумкове вимірювання рівнів навчальних досягнень та мотивації в учнів у контрольних й експериментальних групах та їх аналіз.

5. Формулювання висновків щодо ефективності запропонованої методики впровадження «ситуації успіху» на уроках біології.

При первинній діагностиці було отримано результати рівня сформованості навчальної мотивації і визначена структура навчальних мотивів учнів до вивчення біології, дані представлено в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Рівень мотивації навчальної діяльності учнів експериментальної та контрольної груп (перше вимірювання)

Рівень мотивації	Експериментальна група		Контрольна група	
	N	%	N	%
Високий рівень	10	31,25	11	35,49
Достатній рівень	12	37,50	13	41,94
Позитивне відношення	7	21,88	5	16,12
Низький рівень	3	9,37	2	6,45
Негативне відношення	0	0	0	0
Всього	32		31	

Під час першого анкетування загальний рівень мотивації експериментальної та контрольної груп знаходився на достатньому рівні. Негативне відношення в експериментальної і контрольної груп не спостерігалось; низький рівень мотивації у експериментальній групі 9,37 % та у 6,45 контрольній групі; позитивне відношення в експериментальній групі виявили 21,88 % учнів та у контрольної групи 16,12 %; достатній рівень у експериментальній групі мають 37,5% учнів та у контрольній групі – 41,94%; високий рівень у експериментальній групі мають 31,25 % учнів та у контрольній групі – 35,49%.

При другому визначенні рівня мотивації навчання наприкінці експерименту між групами вже спостерігалася різниця в показниках, дані подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівень мотивації навчальної діяльності учнів експериментальної та контрольної груп (друге вимірювання)

Рівень мотивації	Експериментальна група		Контрольна група	
	N	%	N	%
Високий рівень	12	37,50	11	35,49
Достатній рівень	14	43,76	12	38,71
Позитивне відношення	5	15,62	5	16,12
Низький рівень	1	3,12	3	9,68
Негативне відношення	0	0	0	0
Всього	32		31	

Як видно з результатів вимірювання, кількість учнів експериментальної групи, що мають високий рівень мотивації збільшився – 37,5%, достатній рівень мають 43,76% учнів, позитивне відношення 15,62 %, низький рівень 3,12%. У контрольній групі високий рівень мотивації мають 35,49% учнів, достатній рівень 38,71 %, 16,12 %% учнів мають позитивне відношення і 9,38% – низький рівень мотивації.

Наочно результати визначення рівня навчальної мотивації учнів експериментальної та контрольної груп наприкінці експерименту представлено на рисунку 2.4.

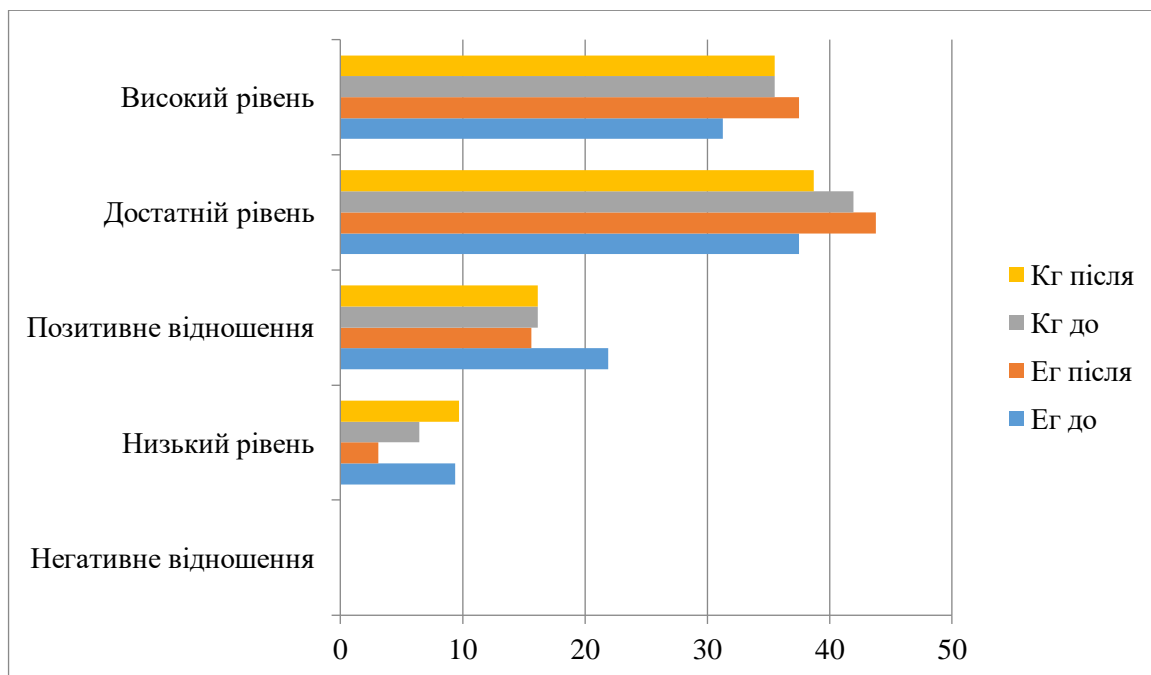

Рисунок 2.4. Рівень мотивації навчання

Також проводилася методика діагностики структури навчальної мотивації школярів за М.В. Матюхіною (Додаток В), в якій визначався рівень вираженості навчальної мотивації школярів.

Позитивний та низький рівень мотивації можна віднести до категорії несформованих мотивів до навчання, таких учнів більше приваблює позаурочна робота, гуртки, секції та просто спілкування із друзями та вчителями. Їм подобається відчувати себе просто школярами. Пізнавальні мотиви при такому рівні мотивації у школярів сформовані в меншій мірі і навчальні предмети в цілому їх мало приваблюють. При низькій мотивації учні ходять на уроки нехотя, пропускають заняття, частенько займаються сторонніми справами, грають на телефонах, зазнають серйозних труднощів у навчальній діяльності.

У структуру мотивів школярів увійшли переважно зовнішні та комунікативні мотиви. Зовнішній мотив навчання відображає потребу в отриманні заохочення з боку вчителя, потреба бути значущим в колективі однолітків відображає комунікативний мотив. Найменш виражені в ієрархії мотивів – пізнавальний та мотив саморозвитку.

З метою формування мотивації до вивчення біології була створена система заходів із школярами, що включала в себе заходи, що стимулюють мотивацію

через формування «ситуації успіху» на уроках біології, реалізація якої тривала близько трьох місяців. Також проводилась індивідуальна робота із учнями із низькою успішністю, в якій велика увага приділялася спеціально створеним ситуаціям успіху, які вчитель підбирав індивідуально до кожного, враховуючи вікові особливості учня. Стратегія вчителя в роботі з учнями, полягала не тільки в тому, щоб допомагати їм включитися в навчальну діяльність, але й підтримати для них емоційно-інтелектуальну атмосферу протягом усього уроку. В результаті послідовної педагогічної роботи, учні відчують емоційний підйом не тільки при сприйнятті навчального завдання, але й в ході його виконання: учень готовий вже на певні інтелектуально-вольові зусилля, що створює передумови для поступового переходу з відносного на звично-виконавський рівень пізнавальної активності, коли учень готовий до сприйняття нестандартних навчальних ситуацій, що сприяє оволодінню знаннями в повному обсязі.

В результаті реалізації методики впровадження «ситуації успіху» на уроках біології було виявлено зростання числа школярів, що мають стійку мотивацію до вивчення біології.

З рисунку 2.4 видно, що після трьох місяців експерименту – мотивація до навчання підвищилася до достатнього та високого рівнів. Отримані дані говорять про те, що у школярів з'явилося прагнення найбільш успішно виконувати усі вимоги, що пред'являються, підвищилась успішність з біології.

Зміни також простежуються і в структурі мотивації. При контрольному вимірі в структурі навчальної мотивації у школярів домінує «пізнавальні мотиви» та «мотив саморозвитку». «Пізнавальні мотиви» до експерименту 14,8 % після 16,8 % «мотив саморозвитку» до 14,8 % після 17,0 % в експериментальній групі зросли. В контрольній групі показники майже не змінилися. Окрім того, зросла ступінь інтелектуальної активності школярів, які на уроках біології беруть участь в груповій діяльності міркують, долають перешкоди в процесі вирішення завдань, здійснюють самооцінку здібностей (табл. 2.4).

Рівень вираженості показників навчальної мотивації експериментальної та контрольної груп учнів (перше та друге вимірювання)

Рівень мотивації	Кількість % відповідей			
	Перше вимірювання		Друге вимірювання	
	ЕГ I	КГ II	ЕГ I	КГ II
Пізнавальні мотиви	14,8	14,5	16,8	14,5
Комунікативні мотиви	15,5	15,2	12,5	15,1
Емоційні мотиви	14,0	14,5	12,2	14,6
Мотиви саморозвитку	14,8	14,6	17,0	14,7
Позиція учня	12,8	12,8	15,0	13,0
Мотив досягнення	13,9	13,8	14,3	13,6
Інші зовнішні мотиви	14,2	14,6	12,2	14,5

Наочно результати представлено у вигляді діаграми (рис 2.5).

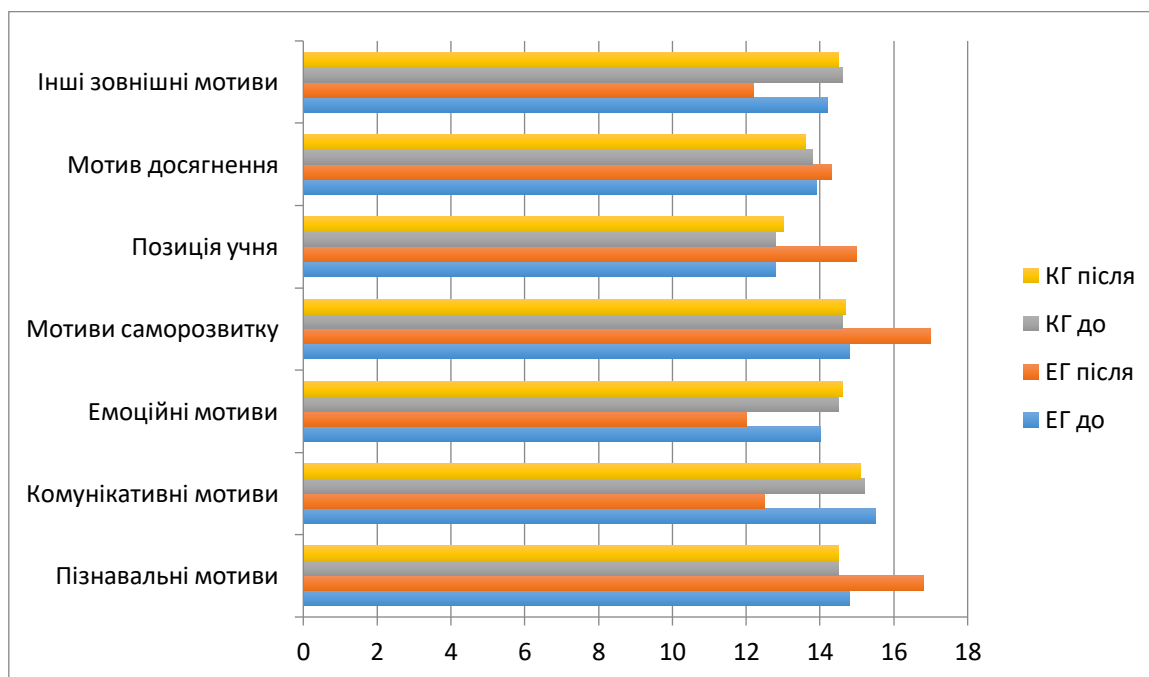

Рисунок 2.5. Вираженість навчальних мотивів в учнів експериментальної та контрольної груп

Аналіз результатів проведеного експерименту дозволяє виділити дві групи школярів, що визначають позитивну мотивацію до навчання: із домінуванням мотиву саморозвитку та пізнавальні мотиви. У першому випадку учень розуміє значущість вивчення біології в перспективі майбутнього і розглядає процес навчання біології як один з етапів професійного становлення. У другому випадку установка визначається пізнавальними мотивами, тобто орієнтацією на оволодіння новими знаннями з біології.

Наступним завданням було виявлення рівня навчальних досягнень учнів, для цього проведено дві контрольні роботи.

Розподіл учнів експериментальної та контрольної груп за рівнем навчальних досягнень на початку експерименту представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Рівень навчальних досягнень учнів (перше вимірювання)

Рівень навчальних досягнень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	10	31,25 %	9	29,04 %
Достатній	11	34,38 %	10	32,26 %
Середній	7	21,87 %	7	22,58 %
Низький	4	12,50 %	5	16,12 %

Як видно з таблиці, високого рівня навчальних досягли 31,25% експериментальної і 29,04% учнів контрольної групи.

34,38% респондентів експериментальної та 32,26% контрольної груп навчаються на достатньому рівні. На середньому рівні навчається 21,87% і 22,58% учнів. На низькому рівні навчається 12,50% учнів експериментальної та 16,12% контрольної груп. Однорідність експериментальної та контрольної групи довели за допомогою критерію Пірсона, який вираховувався на основі рівня навчальних досягнень учнів. Так як критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти реалізуються в нормах чотирьох рівнів досягнень: початковий, середній, достатній, високий, то $L=4$. Критичне значення $\chi^2_{0,05}$ критерію χ^2 для рівня значимості 0,05 дорівнює 7,82. Розрахунки свідчать,

що $\chi^2_{\text{крит}} > \chi^2_{\text{емп}} = 7,82 > 0,0903$, отже характеристики вибірок співпадають на рівні значущості 0,05.

Під час другого вимірювання розподіл школярів експериментальної та контрольної груп за рівнем навчальних досягнень дещо змінюється (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Рівень навчальних досягнень учнів (друге вимірювання)

Рівень навчальних досягнень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	12	37,50 %	9	29,04 %
Достатній	13	40,63 %	11	35,48 %
Середній	6	18,75 %	6	19,36 %
Низький	1	3,12 %	5	16,12 %

Після другого вимірювання між експериментальною та контрольною групою спостерігається відчутна різниця, експериментальна група має вищі результати 37,50% учнів - високий, 40,63% - достатній, 18,75% - середній, 3,12% - низький, а контрольна залишилася майже на тому ж рівні – 29,04% - високий, 35,48% - достатній, 19,36% - середній, 16,12% - низький. (рис. 2.6.)

Розрахунки критерію Пірсона свідчать, що $\chi^2_{\text{емп}} > \chi^2_{\text{крит}} = 11,474 > 7,82$, отже достовірність відмінностей станів експериментальної та контрольної груп після закінчення експерименту становить 95%.

Наочно результати представлено у вигляді діаграми (рис 2.6).

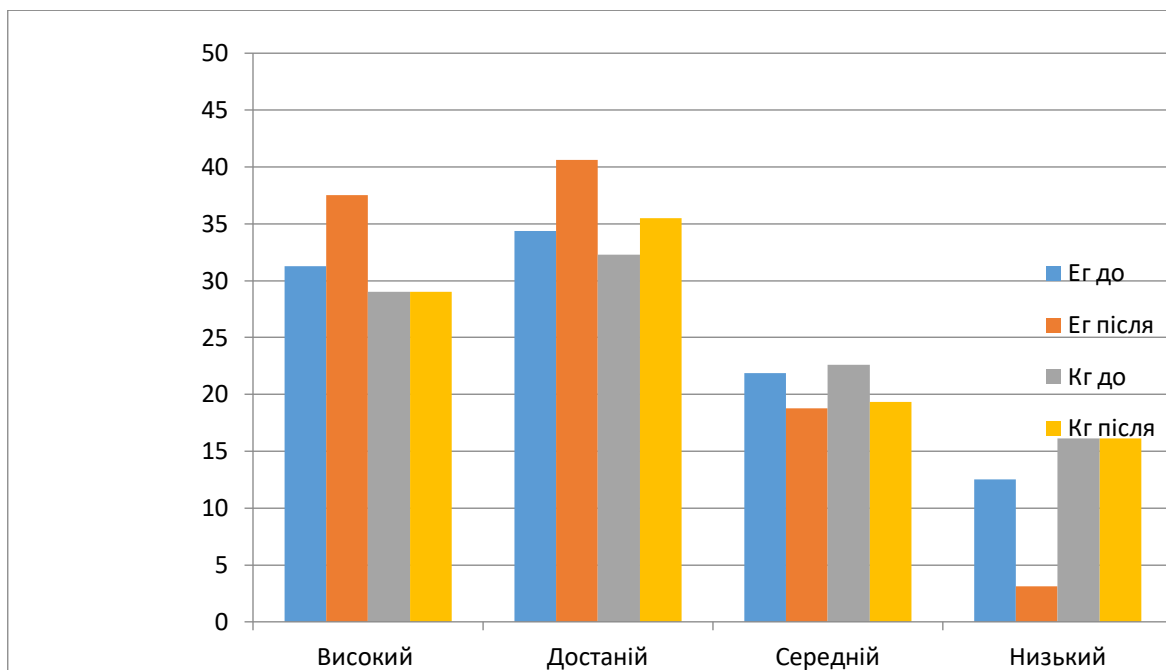

Рисунок 2.6. Рівень навчальних досягнень учнів

Після проведення уроків біології з використання методів та прийомів «ситуація успіху» було проведено повторне анкетування учнів. За підсумками другого анкетування з'ясувалося, що думки учнів змінилися. Суттєво підвищилася кількість позитивних відповідей (рис. 2.7). Учні почали більше цікавитися біологією, якщо на початку експерименту це було лише 11 % то інтерес зріс в учнів до 47 %. Також збільшилася кількість учнів, які можуть себе повністю реалізувати на уроці з 2 % до 10 %. Своє життя хочуть пов'язати з біологією на початку 15 %, потім 20 % учнів. У 12 % учнів викликають бажання вчитися високі оцінки з біології, їх кількість також неістотно збільшилася до 13 %. І лише 10 % учнів не цікавить біологія.

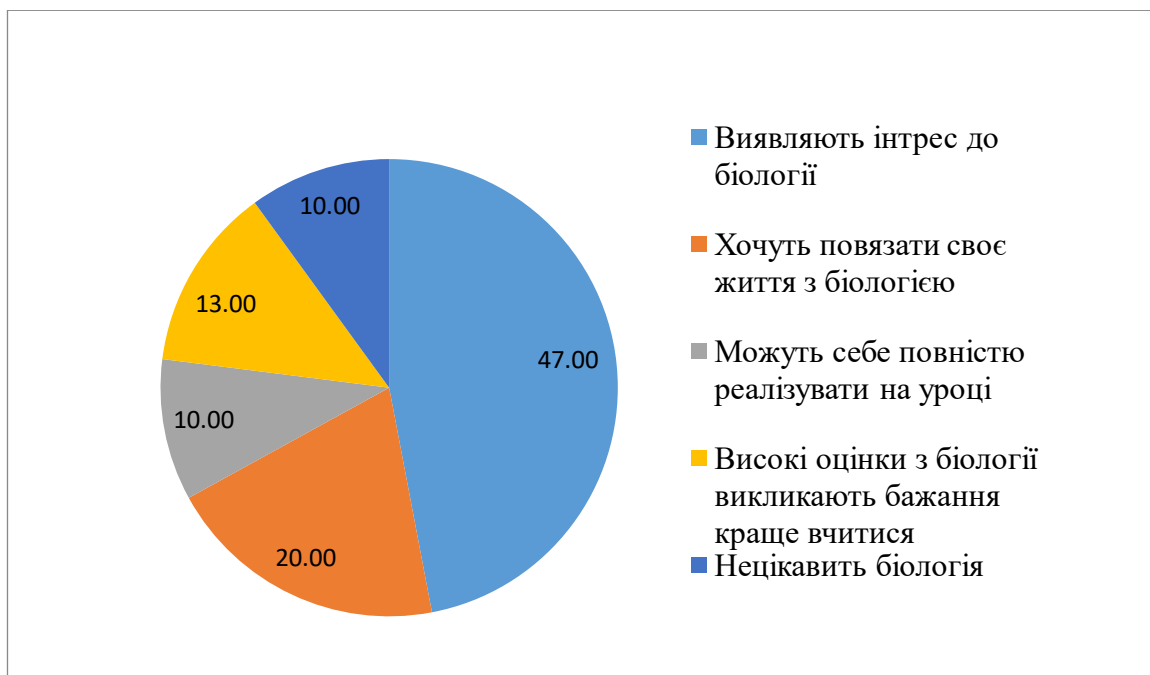

Рисунок 2.7. Результати анкетування учнів (друге вимірювання)

Після реалізації розробленої методики формування «ситуації успіху» на уроках біології, спостерігаємо підвищення інтересу до предмету, розвиток самостійності та самоконтролю школярів, створення атмосфери співтворчості у колективі, активізацію дослідницької діяльності, активізацію спільної, групової роботи, розуміння значення навчального матеріалу та можливості його практичного застосування. Учні проявляли власну захопленість та зацікавленість у результатах діяльності, краще справлялися з завданнями, контакти між учнями та з вчителем стали більш продуктивними, також були зафіксовані статистично значущі відмінності у показниках.

Таким чином, проведене дослідження довело, що реалізація методики впровадження технології «ситуації успіху» на уроках біології буде сприяти розвитку стійкої мотивації, сприяє підвищенню рівня навчальних досягнень школярів на уроках біології.

ВИСНОВКИ

Аналіз літератури дозволяє зробити узагальнення, що під час впровадження технології «ситуації успіху» формуються нові, стійкі мотиви діяльності, змінюються рівні самоповаги та самооцінки. Ситуація успіху – це організоване, цілеспрямоване поєднання умов, за яких створюється спроможність досягти вагомих результатів діяльності, як окремо взятої особистості, так і колективу у цілому. У педагогічному сенсі успіх може бути результатом продуманої тактики учителя, сім'ї. Для досягнення успіху важливим є виникнення в учнів власної мотивації, а для цього необхідно, щоб учні знали, яких результатів від них чекає вчитель та за якими критеріями буде оцінена їх діяльність.

Формувати успішну особистість школяра потрібно розпочинати зі створення так званого поля успіху. Технологічними кроками побудови поля успіху є: діагностичне дослідження; аналіз; прогноз; проектування. Створення ситуацій успіху в навчальному процесі на кожному етапі передбачає: забезпечення сприятливої атмосфери в класі та організацію позакласних занять, що дозволяє учням насолоджуватися успіхом, зменшує емоційний стрес і страх.

Розвивальне навчання як засіб реалізації технології «ситуація успіху» - це активна навчальна діяльність, яка враховує та використовує закони розвитку, орієнтується на рівень та особливості особистості. Важливою умовою уроку в системі розвивального навчання є створення умов для включення всіх без винятку учнів в активну пізнавальну діяльність. Особливістю розвивального навчання є об'єктивна спрямованість на розвиток особистості школяра, що реалізується через відповідну діяльність учителя; суб'єктивна спрямованість розвивального навчання, тобто цілеспрямованість діяльності самого учня в процесі навчання, що активно сприяє розвитку його особистості.

Ситуація успіху на уроках біології – це технологія, що підвищує активність, інтерес, спонукає учнів до глибоких знань з предметів. В даній технології навчання та виховання вчитель не є носієм знань, а переходить у

позицію організатора. Організовує та розробляє будь-яку роботу з учнем так, щоб той обов'язково впорювався зі своєю роботою. Клімат уроку повинен викликати позитивні емоції. Відносини «Учитель-учень» базуються на поєднанні вимогливості та поваги до особистості. Робиться самоаналіз власної діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень та вивчення практичного досвіду нами було розроблено методика впровадження «ситуації успіху» на уроках біології. Запропонована методика включає мотиваційно-цільовий, змістовий, контроль-оцінний та результативний компоненти та педагогічні умови впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології. Згідно розробленої моделі, під час створення ситуації успіху на уроках біології активно залучаються особистісно орієнтовані методи і форми роботи: проблемні методи навчання, евристичні, ділові ігри, самостійні творчі роботи, проекти, інтерактивні методи навчання; нетрадиційні уроки.

Для перевірки ефективності методики впровадження технології «ситуація успіху» на уроках біології було проведено педагогічний експеримент. Під час формуального експерименту ми отримали такі результати: рівень навчальної мотивації значно змінився: на високому рівні було 31,25 % учнів, після експерименту – 37,50%; на достатньому рівні 37,50 %, після 43,76 %; позитивне відношення проявляли 21,88% учнів, після 15,62 %; на низькому рівні до експерименту 9,37% учнів, після 3,12 %. Також змінився рівень вираженості навчальної мотивації до експерименту «пізнавальні мотиви» 14,8 % після 16,8 %, «мотив саморозвитку» до 14,8 % після 17,0 . Ці два мотиви стали домінуючими. Показники рівня навчальних досягнень також суттєво змінилися: на високому рівні до експерименту 31,25% учнів, після 37,5%; на достатньому рівні 34,38 %, після експерименту 40,63 %; на середньому рівні 21,87 %, після експерименту 18,75% учнів; на низькому рівні 12,50%, після експерименту 3,12%. Отже, формувальний експеримент підтвердив ефективність запропонованої методики, що підтверджено методами математичної статистики.

Наше дослідження не претендує на вичерпаність. У зв'язку зі складністю та багатоаспектністю проблеми потребує більш глибокого вивчення та теоретико-методичного обґрунтування питання щодо розвивального аспекту технології «ситуація успіху» на уроках біології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акшкеева П.П. Учителю о психологическом климате в коллективе П.П. Акшкеева. М. : Просвещение, 1983. 96 с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. М. : Педагогика, 1980. Т. 1. 230 с.
3. Анисимов О.С. Основы общей и управленческой акмеологии / О. С. Анисимов, А.А. Деркач. М. : Новгород : РАГС, 1995. 272 с.
4. Белкин А С. Ситуация успеха. Как её создать? / А.С. Белкин. М.: Просвещение, 1991. 169 с.
5. Белкин А.С. Ситуация успеха: книга для учителя / А.С. Белкин. Екатеринбург : УГЛУ, 1997. 186 с.
6. Бех І. Д. Гуманізація виховного процесу І.Д. Бех / Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-е видання / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. С. 33–34.
7. Белкін А. Педагогіка успіху / А. Белкін / Завуч. 2005. № 6.
8. Біда О.А. Проблеми розвивального навчання / О. А. Біда / Початкова школа. 2009 № 3. С. 13-17.
9. Бодалев А.А. Акмеология как учебная и научная дисциплина / А. А. Бодалев. – М. : РАУ, 1993. 11 с.
10. Бодалев А.А. Как становятся великими или выдающимися? / А. А. Бодалев, Л.А. Рудкевич. М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. 288 с.
11. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология. Теория самоорганизации индивидуума и социума /В.П. Бранский, С.Д. Пожарский. СПб : Политехника, 2002. 476 с.
12. Війчук Т. Шляхи формування навчальної мотивації учнів на уроках математики / Т. Війчук, Л. Роман / Молодь і ринок. 2012. №11 (94). С. 90–93.
13. Власюк О. Забезпечення ситуації успіху в навчальній діяльності молодшого школяра / О. Власюк / Початкова школа. 2012. №11. С. 51-53.

14. Волченко Л. Модель професійного успіху / Л. Волченко / Управління освітою. 2013. №7. С. 18-21.

15. Гатальский В.Д. Культурно-образовательное пространство как социально-педагогическая система / В.Д. Гатальский / Педагогика. 2009. №3. С. 52-57.

16. Герлянд Т. Педагогічна підтримка дитячої обдарованості / Стратегія інноваційного розвитку обдарованості в системі проектування виховного процесу: зб. наук. праць за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 лют. 2010 р. / Академія педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини; редкол.: В.О. Киричук, Н.В. Лук'ячук. К.: ІОД, 2010. 56 с.

17. Гусак О.Г. Педагогічна технологія створення ситуації успіху в професійній підготовці. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.

18. Гусак О.Г. Ситуація успіху в теорії педагогічного стимулювання / О.Г. Гусак / Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2014. № 42-43. [Електронний ресурс]. <http://epo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/2856/1/Гусак%20О.Г.%20Ситуація%20успіху.pdf>.

19. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. М. : ИНТОР, 1996. 544 с.

20. Данилова Г.С. Професіоналізм суб'єкта діяльності в контексті акмеології / Г.С. Данилова / Проблеми освіти. № 54 (спецвипуск № 2). К. : Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України, 2008. С. 32–39.

21. Денисюк Л. Як зробити дитину успішною : система роботи навч. закл. з обдар. дітьми / Л. Денисюк / Школа. 2013. №11. С. 41-55.

22. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А. А. Деркач, Н. В. Кузьмина. М. : РАУ, 1993. 23 с.

23. Деркач А.А. Акмеология: учебник / А. А. Деркач. М. : Изд-во РАГС, 2002. 256 с.

24. Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований / А. А. Деркач. М. : Изд-во РАГС, 1999. 309 с.

25. Деркач А.А. Психология развития профессионала : учеб. пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. М. : РАГС, 2000. 124 с.
26. Деркач А. Акмеология : учеб. пособие / А. Деркач, В. Зазыкин. СПб. : Питер, 2003. 256 с.
27. Дзюбко Л.В. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема / Л.В. Дзюбко, Л.І. Гриценко / Психодіагностика: Зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державн. пед. ун-тет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2009. Вип. 4. 256 с. С. 33–43.
28. Єфімова І. «Педагогічна технологія «Створення ситуації успіху» інтерактивні методи перевірки знань / І. Єфімова / Укр. мова і літ. в школі. 2009. №20. 22 с.
29. Ждановских С.А. Ситуация успеха как фактор, способствующий развитию творческих способностей ребенка / С.А. Ждановских / Детство, открытое миру: актуальные проблемы образования периода детства: V Всерос. науч.-практ. конф. для преподавателей и студентов пед. вузов и колледжей / Урал. гос. пед. ун-т; ред. Е.В. Коротаева. Екатеринбург, 2014. С. 156-158.
30. Жупан О.Ю. Розвивальне навчання у створенні ситуації успіху / О. Ю. Жупан / Вивчаємо українську мову та літературу 2012. №12. С. 2-5.
31. З історії розвивального навчання. Центр психології та методики розвивального навчання. Каталог статей [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://centrro.at.ua/>.
32. Ільман В.О. Психологічна готовність до шкільного навчання як умова успішності учня / В.О. Ільман / Обдарована дитина. 2014. №5. С. 2-8.
33. Казки Василя Сухомлинського [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://derevo-kazok.org/kazki-vasilja-suhomlinskogo/>.
34. Калошин В.Ф. Методика Шаталова В.Ф.: сутність, здобутки, перспективи/ В.Ф. Калошин, Д. В.Гоменюк, Л.Л. Сушенцева. К.: Київська Русь, 2008. 44 с.

35. Калошин В.Ф. Педагогіка успіху: стратегія радісного навчання. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osnova.com.ua/UserFiles/files/Калошин.pdf>. 128 с.
36. Калошин В.Ф. Педагогічні засади формування в учнів ПТНЗ оптимістичних якостей. /Професійно-технічна освіта. 2011. №1. С. 34-36.
37. Калошин В.Ф. Як створити ситуацію успіху в навчанні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/3832/1/Калошин_V.pdf.
38. Князев А.М, Одинцова И.В. Акмеологические технологи активного игрового обучения / А.М. Князев, И.В. Одинцова. М. : РАГС, 2009. 184 с.
39. Костенко Л.В. Створення ситуації успіху – запорука розвитку творчого потенціалу учнів / Л.В. Костенко / Математика в школах України. 2013. №33. С. 2-4.
40. Крылова Н.Б. Культурология образования / Н.Б. Крылова. М. : Народное образование, 2000. 272 с.
41. Кузьмина Н.В. (Головко-Гаршина) Предмет акмеологии / Н.В. Кузьмина (Головко-Гаршина). 2-е изд. испр. СПб. : Политехника, 2002. 189 с.
42. Кузьмина Н.В. Предмет акмеология / Н.В. Кузьмина. СПб. : Политехника, 2002. 189 с.
43. Лозовецька В.Т. Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості / В.Т. Лозовецька / Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць, 1 (1). 2014. С. 33–39.
44. Максимова В.Н. Акмеология школьного образования / В.Н. Максимова. СПб., 2000. 232 с.
45. Малінка О.О. Створення ситуацій гарантованого успіху в процесі навчання студентів іноземній мові. / О.О. Малінка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://93.183.203.244:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1886/Malinka_OO_011.pdf?sequence=1

46. Маркова А.К. Основы профессионализма / А. К. Маркова. М. : Знание, 1996. 456 с.
47. Мелешко В. Особливості формування навчально-виховного середовища у сільській школі. [Електронний ресурс]Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/15/vi_snu_k_10.pdf.
48. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе / Н. Г. Морозова. М.: Знание, 2012. 246 с.
49. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
50. Новиков Д.А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи) / Д.А. Новиков. М.: МЗ-Пресс, 2004. 67 с.
51. Освітні технології : навч.-метод. посібн. / за ред. О.М. Пехоти. К. : «А. С. К.», 2001. С. 197–214.
52. Пищулин Н.П. Образование как философская проблема / Н.П. Пищулин / Философские науки. 2005. № 1. С. 7-27.
53. Піроженко Т.О. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посіб. /Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова та ін. Київ : Видавничий дім «Слово», 2016. 248 с.
54. Прядко Н.О. Мотивація досягнення як детермінанта успіху в професійній діяльності особистості / Н.О. Прядко / Вісник. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 127. С. 177-180.[Електронний ресурс].Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1574
55. Психолого-акмеологическое обеспечение саморазвития личности в системе непрерывного образования / под ред. А.А. Деркача. М. : Изд-во РАГС, 2002. 357 с.
56. Репкина Н.В. Что такое обучение? Научно-популярный очерк / Н. В. Репкина. Томск : «Пеленг», 1993. 64 с.

57. Рибак О.В. Створення ситуації успіху на уроці математики як один з елементів технології повного засвоєння знань. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/phis/21nov2017/145.pdf>.

58. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху / Г.С. Сазоненко / Школа. 2014. №4. С. 10-11.

59. Сердюк З.В. Створення ситуації успіху на уроках математики як складова розвитку математичної компетентності в умовах впровадження нового Державного стандарту. Лозова, 2015. 26 с.

60. Ситаров В.А. Дидактика: учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Ситаров. [2-е изд.]. М. : Издательский центр «Академия», 2004. 368 с.

61. Сівак А.В. Створення ситуації успіху на уроці в початковій школі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tvo_2016_2_26.pdf.

62. Снопко Н.Т. Ситуация успеха на уроке / Н.Т Снопко / Профессионал. 2008. № 5. С. 19-20.

63. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Василь Сухомлинський ; уклад. Сухомлинська О.В. Х. : ВД «Школа», 2016. 576 с.

64. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : У 2 т. Т. 1. К. : Рад. шк., 1983.

65. Ушинський К.Д. Проблеми педагогіки / К.Д. Ушинський. Львів : Видавництво УРАО, 2002. 592 с.

66. Холодна Н. Викликати у школярів бажання вчитися – це реально! / Н. Холодна / Завуч. 2004. № 8. С. 20-22.

67. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. М. : Смигал, 2001. 365 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 Технології і прийоми створення ситуації успіху в роботі з різними категоріями учнів

Технології	Категорії учнів	Прийоми
«Еврика» «Навмисна помилка» «Лінія горизонту»	Надійні	«Сходи»; «Стань у стрій»; «Невтручання» (Самостійність у вирішенні проблем)
«Еврика» «Навмисна помилка» «Лінія горизонту»	Впевнені	«Сходи»; «Стань у стрій»; «Холодний душ» (Не спішити з похвалою).
«Еврика» «Навмисна помилка»	Невпевнені	Даю «шанс»; «Емоційне поглажування»; «Анонсування» (Обговорення майбутніх дій).
«Еврика» «Навмисна помилка» «Обмін ролями» «Заряження»	Зневірені	«Даю шанс»; «Сповідь»; «Миша в сметані» (Підтримати прагнення стати на ноги, вселити впевненість у власні сили); «Гидке каченя» (Впізнати дитину, знайти умови для розвитку)

Адаптована методика оцінки шкільної мотивації за Н. Г. Лускановою

Мета: виявити ставлення учнів до школи, до предмету біологія, емоційне реагування на шкільну ситуацію.

Пропонована анкета може бути використана при індивідуальному обстеженні дитини, а також застосовуватися для групової діагностики. Для старшокласників анкети в надрукованому вигляді роздаються усім учням й вчитель просить їх відмітити усі підходящі відповіді.

Питання анкети:

- 1) Тобі подобається в школі чи не дуже?
  - а) не дуже;
  - б) подобається;
  - в) не подобається
- 2) Вранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш на уроки?
  - а) не хочу йти на уроки;
  - б) буває по різному;
  - в) йду з радістю
- 3) Якби вчитель сказав, що завтра на урок біології необов'язково приходити усім учням, котрі бажають можуть не з'являтися в клас, ти пішов би на урок?
  - а) не знаю;
  - б) не піду;
  - в) піду на урок біології
- 4) Тобі подобається, коли у вас скасовують урок біології?
  - а) не подобається;
  - б) буває по різному;
  - в) подобається
- 5) Ти хотів би, щоб тобі не задавали домашніх завдань з біології?
  - а) хотів би;
  - б) не хотів би;
  - в) не знаю

- 6) Ти хотів би, щоб в урок біології був тільки раз на тиждень?
- а) не знаю;
  - б) не хотів би;
  - в) хотів би
- 7) Ти часто розповідаєш про вивчене на уроках біології батькам?
- а) часто;
  - б) рідко;
  - в) не розповідаю
- 8) Ти хотів би, щоб у тебе був менш суворий учитель з біології?
- а) точно не знаю;
  - б) хотів би;
  - в) не хотів би
- 9) У тебе в класі багато друзів?
- а) мало;
  - б) багато;
  - в) немає друзів
- 10) Тобі подобається предмет біологія?
- а) подобаються;
  - б) не дуже;
  - в) не подобаються.

Обробка результатів:

Підрахуйте кількість балів по наступному ключі та визначте рівень розвитку мотивації до вивчення біології.

№ запитання	Оцінка		
	А	б	В
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	0
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Рівні мотивації до вивчення біології:

1-й рівень. 25-30 балів – високий рівень мотивації навчальної активності, вивчення біології – такі діти відрізняються наявністю високих пізнавальних мотивів, прагненням найбільш успішно виконувати всі пред'явлені вчителем вимоги. Вони дуже чітко дотримуються всіх вказівок вчителя, сумлінні та відповідальні, сильно переживають, якщо отримують незадовільні оцінки чи зауваження педагога.

2-й рівень. 20-24 бали – добра мотивація до вивчення біології – школярі успішно справляються із навчальною діяльністю. При відповідях на питання проявляють меншу залежність від жорстких вимог та норм.

3-й рівень. 15-19 балів – позитивне ставлення до вивчення біології, але школа привертає більше позанавчальними сторонами. Такі учні досить щасливо відчують себе у школі, однак частіше ходять на уроки, щоб спілкуватися з друзями, з учителем. Їм подобається відчувати себе учнями, мати гарний портфель, форму. Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані в меншій мірі й навчальний процес їх мало приваблює.

4-й рівень. 10-14 балів – низька мотивація до вивчення біології. Подібні школярі відвідують уроки неохоче, вважають за краще пропускати заняття. На уроках часто займаються сторонніми справами, іграми. Відчують серйозні труднощі в навчальній діяльності.

5-й рівень. Нижче 10 балів – негативне ставлення до біології та до школи взагалі. Школярі відчують серйозні труднощі в навчанні: вони не справляються з навчальною діяльністю, відчують проблеми в спілкуванні з однокласниками та взаєминах з учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування в якій для них нестерпно. В інших випадках учні можуть проявляти агресивні реакції, відмовляючись виконувати ті чи інші завдання, слідувати тим чи іншим нормам та правилам.

Методика діагностики структури навчальної мотивації школяра**М. В. Матюхіної**

Інструкція до тесту

Оціни, наскільки значимі для тебе причини, за якими ти вчишся в школі.

Для цього обведи кружком потрібний бал:

- 0 балів – майже не має значення;
- 1 бал – частково значимо;
- 2 бали – помітно значимо;
- 3 бали – дуже значимо.

Тестовий матеріал:

1. Щоб я добре вчив предмет, мені повинен подобатися вчитель.
2. Мені дуже подобається вчитися, розширювати свої знання про світ.
3. Спілкуватися з друзями, з компанією в школі набагато цікавіше, ніж сидіти на уроках, вчитися.
4. Для мене досить важливо отримати гарну оцінку.
5. Все, що я роблю, я роблю добре – це моя позиція.
6. Знання допомагають розвинути розум та кмітливість.
7. Якщо ти школяр, то зобов'язаний вчитися добре.
8. Якщо на уроці панує обстановка недобррозичливості, надмірної суворості, у мене пропадає будь-яке бажання вчитися.
9. Я відчуваю інтерес тільки до окремих предметів.
10. Вважаю, що успіх у навчанні – важлива основа для поваги та визнання серед однокласників.
11. Доводиться вчитися, щоб уникнути обридливих моралей і розносів з боку батьків і вчителів.
12. Я відчуваю почуття задоволення, підйому, коли сам вирішую важке завдання, добре вивчу правило і т. д.
13. Хочу знати якомога більше, щоб стати цікавою, культурною людиною.

14. Добре вчитися, не пропускати уроки – мій громадянський обов'язок на даному етапі мого життя.

15. На уроці не люблю базікати і відволікатися, тому що для мене дуже важливо зрозуміти пояснення вчителя, правильно відповісти на його питання.

16. Мені дуже подобається, якщо на уроці організують спільну з однокласниками роботу (в парі, бригаді, команді).

17. Я дуже чутливий до похвали вчителя, батьків за мої шкільні успіхи.

18. Вчуся добре, так як завжди прагну бути в числі кращих.

19. Я багато читаю книжок, крім підручників (з історії, спорту, природи).

20. Навчання в моєму віці – найголовніша справа.

21. У школі весело, цікавіше, ніж удома, у дворі.

Ключ до обробки анкет

Мотиви	Номери відповідей		
Пізнавальні мотиви	2	9	15
Комунікативні мотиви	3	10	16
Емоційні мотиви	1	8	21
Мотиви саморозвитку	6	13	19
Позиція учня	7	14	20
Мотив досягнення	5	12	18
Зовнішні мотиви	4	11	17

Конспект уроку (7 клас)

Тема уроку: Серцево-судинні хвороби та їх профілактика. Перша домедична допомога при кровотечах.

Мета уроку:

– *Навчальна:* продовжити формувати знання учнів про серцево-судинну систему людини; дати цілісне уявлення про гігієну серцево-судинної системи, довести важливість здорового способу життя та рухової активності;

– *Розвивальна:* розвивати вміння самостійно працювати з додатковою літературою, підручником, логічно мислити, аналізувати, осмислено засвоювати матеріал, робити відповідні висновки і узагальнення, розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення;

– *Виховна:* виховувати бережливе ставлення до власного організму та здоров'я оточуючих людей, використовувати міжпредметні зв'язки для мотивації навчальної діяльності, виховання гуманних почуттів.

Задачі уроку:

Навчальні:

– сформувані уявлення про захворювання серцево-судинної системи; закріпити знання учнів про будову та роботу органів кровообігу; показати відмінності між видами кровотеч;

– навчитися виконувати найпростіші навички з алгоритму надання першої домедичної допомоги.

Розвивальні:

– навчити систематизувати, виділяти головне і суттєве, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, сприяти розвитку уяви;

– розвивати мисленнєву діяльність, вчити грамотно формулювати свої думки, робити висновки з прочитаного і почутого, користуватися предметною мовою:

– закріпити вміння працювати в групах;

– удосконалювати навички роботи на комп'ютері та мережі Інтернет;

– розвивати пошуково-інформаційні вміння: працювати з опорними конспектами уроків; сприяти розвитку комунікативності.

Виховні:

– формувати пізнавальний інтерес до предмета через використання нестандартних форм навчання та створення ситуації успіху;

– формувати культуру спілкування, стійке позитивне відношення до здорового способу життя;

– сприяти становленню моральної культури під час спілкування; розвивати почуття відповідальності;

– формувати цінність співпереживання успіхам і невдачам товариша.

Тип уроку: формування нових знань

Методи та методичні прийоми: репродуктивний; частко-пошуковий, інтерактивні.

Освітні технології: інтерактивні навчальні технології «Перевернутий клас», «Світове кафе», технологія кооперативно-групового навчання

Матеріали та обладнання: мультимедійний комплекс, папір А3, А4, фліп-чарт, кольорові маркери, презентація до уроку, джгут, бинти.

Очікувані результати:

- учні називають фактори, які впливають на роботу серцево-судинної системи;
- застосовують знання для профілактики серцево-судинних хвороб;
- визначають види кровотеч і обґрунтовують правила надання першої допомоги при кровотечах;
- висловлюють судження щодо значення знань про функції та будову кровоносної системи для збереження здоров'я.

ХІД УРОКУ

I. Організаційна частина уроку.

Вчитель: Доброго дня! Починаємо наш урок з легкої, але необхідної вправи. Подивіться направо, озирніться наліво, підніміть очі на стелю, опустіть їх вниз, погляньте один на одного, посміхніться одне одному. Молодці! Я впевнилась, що ви всі мене гарно чуєте й здатні гарно працювати.

(викладення теоретичного матеріалу)

II. Актуалізація опорних знань та чуттєвого досвіду учнів.

Вправа «Донор».

Хто такий донор?

Чому у донорів кров беруть із вени, а не з артерії ?

Кого називають універсальними донорами? Чому?

Як називають людей, яким переливають кров донора?

Кого називають універсальними реципієнтами?

III. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів. (звук кардіографа)

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я:

Кожні чверть години на Землі вмирають 1000 чоловік, з них – 270 від хвороб серця.

Хвороби серцево-судинної системи є найбільш поширеними. Смертність від них становить від 49 до 54 % загального рівня. У СІІІА що три дні від аритмії раптово помирає стільки людей, скільки загинуло під час теракту у Всесвітньому торговельному центрі, – близько 3 тис.

Недуги серця часто призводять до втрати працездатності. Якщо раніше ці хронічні хвороби були характерні лише для людей літнього віку, то нині патологічні порушення серцево-судинної системи спостерігаються навіть у молодих людей та дітей шкільного та дошкільного віку. Вони здебільшого набуті, тобто виникають під впливом факторів ризику.

IV. Сприймання та засвоювання учнями нового матеріалу.

Робота в групах за технологіями «Перевернутий клас» та «Світове кафе». Учні попередньо об'єднані в групи:

Кардіологи (кардіохірурги)

Судинні хірурги

Валеологи

Травматологи

На минулому уроці учні кожної групи отримали домашнє завдання щодо підготовки матеріалу за запропонованими темами (методика «Перевернутий клас» (англ. flipped classroom) – принцип навчання, за яким основне засвоєння нового матеріалу учнями відбувається вдома, а час аудиторної роботи виділяється на виконання завдань, вправ, проведення лабораторних і практичних досліджень, індивідуальні консультації вчителя тощо.

На уроці кожна група отримує питання для обговорення в «кафе». Всі ви за столиками, папір для фліп-чарту – це скатертини, є листи А4 – це серветки, на ваших столиках є маркери. Всім цим ви можете вільно користуватись виконуючи завдання в групах. Через 3 хв. Обговорення завершується й ви направляєтесь «в гості» до інших столиків, залишаються лише «господині столиків», які вітають гостей та пропонують їм «меню» у вигляді знань. Гості можуть вносити свої пропозиції щодо «меню» (прийом «Світове кафе»).

V. Осмислення об'єктивних зв'язків та взаємозалежностей у вивченому матеріалі.

Рольова гра «У кабінеті лікаря».

Уявіть себе в ролі лікаря і за перерахованими мною «медсестрою» симптомами встановіть діагноз.

Хворий 1. Лікарю, обстеження показали, що в цього хворого спостерігається часткове змертвіння частин м'язових клітин серця, а також порушений кровообіг судинах серця, що й призвело до зменшення постачання його клітин киснем та поживними речовинами і часткового їх змертвіння. (Інфаркт міокарда.)

Хворий 2. Лікарю, у цього хворого спостерігається порушення тону судин, у результаті чого порушився і кровообіг. Хворий нарікає на головний біль, втому. Він веде малорухливий спосіб життя, часто спостерігаються неврози. (Дистонія.)

Хворий 3. Лікарю, у цього хворого спостерігається гостре порушення мозкового кровообігу, наслідком якого є крапкові розлади його функцій. Одним із наслідків цієї хвороби може бути розрив кровоносних судин, що супроводжується крововиливами в мозок. (Інсульт.)

Хворий 4. Лікарю, у цього хворого підвищений артеріальний тиск. Його основна робота пов'язана з перевантаженням, негативними емоціями та напруженою розумовою працею. (Гіпертонія.)

Хворий 5. Лікарю, при огляді хворого виявлено нерівномірне розширення вен. Причиною цього є вроджена слабкість венозних стінок і неповноцінність їхніх клапанів, що утруднює рух крові й підвищує внутрішній тиск. (Варикозне розширення вен.)

Висновок. Для попередження хвороб серця і судин необхідні достатні фізичні навантаження, дотримання режиму праці та відпочинку, правильне харчування, відмова від шкідливих звичок.